

BIDRAG TILL LOJO SOCKENBESKRIFNING III.

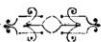
E. NERVANDER.

LOJO KYRKA

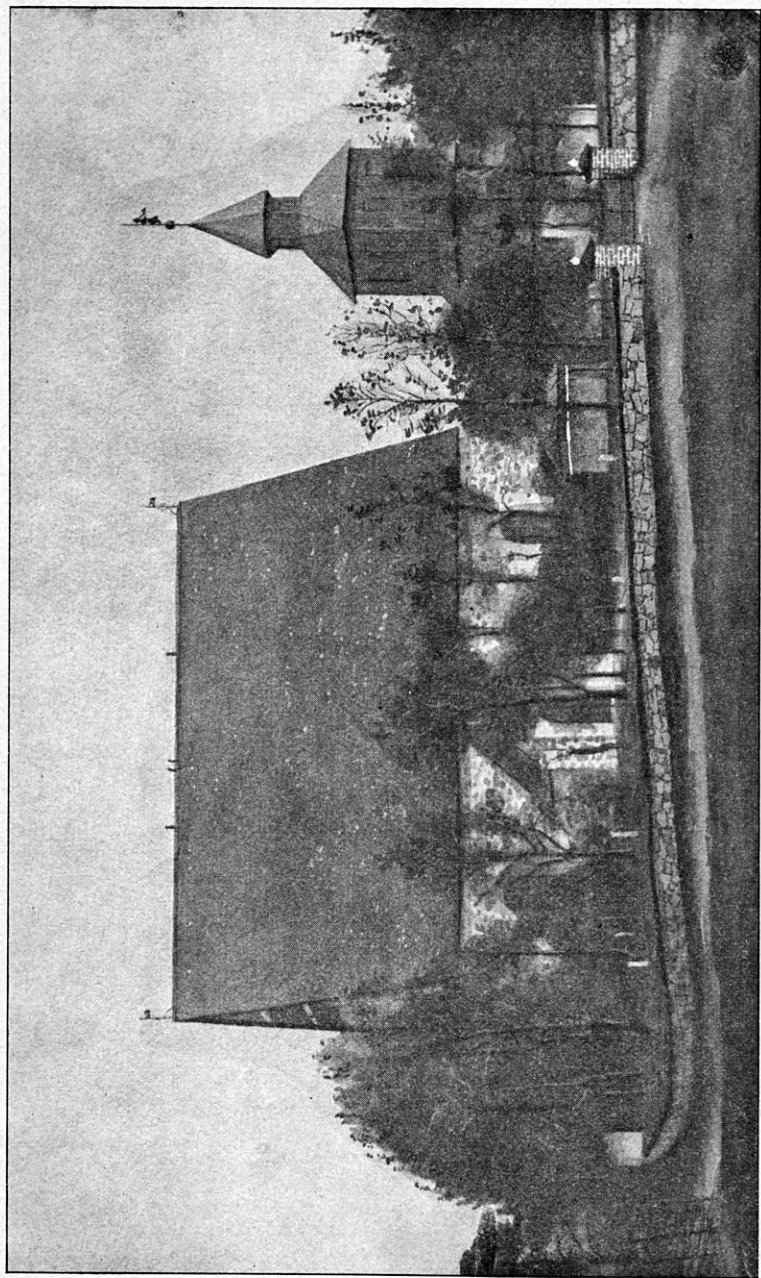
OCH DESS

MEDELTIDSMÅLNINGAR.

MED 11 ILLUSTRATIONER.

HELSINGFORS,
SÖDERSTRÖM & C:o
FÖRLAGSAKTIEBOLAG.

BIDRAG TILL LOJO SOCKENBESKRIFNING III.

E. NERVANDER.

LOJO KYRKA

OCH DESS

MEDELTIDSMÅLNINGAR.

MED 11 ILLUSTRATIONER.

HELSINGFORS,
SÖDERSTRÖM & C:o
FÖRLAGSAKTIEBOLAG.

Förord.

Mindre allmänt känt, ehuru välförtjent af uppmärksamhet och efterföljd öfver hela landet, torde det vara, att i Lojo en förening bildat sig med ändamål att åstadkomma en fullständig beskrifning af sagde socken. Ett första »bidrag till Lojo sockenbeskrifning» blef redan förlidet år offentliggjordt i öfvertryck ur fjerde och femte häftet af »Geografiska Föreningens Tidskrift» för 1895. Det utgöres af en redan 1766 af kommissionslandtmätaren *Johan Heinrichius* författad uppsats i handskrift förvarad i Nylands landtmäterikontors arkiv och bär titeln: *Beskrifning öfver Stor Lojo Sockn i Nyland.*

Föreningen i Lojo uppsöker ej blott i dammiga arkiver sina »bidrag»; hon sätter äfven samtida pennor i rörelse för att hinna sitt vackra ändamål. Sålunda har doktor *R. Boldt* nyligen i »Geografiska Föreningens Vetenskapliga Meddelanden», häftet III för år 1896 offentliggjort en, äfven i öfvertryck tillgänglig »*Djupkarta öfver Lojo sjö, östra hälften.*» På skilda håll utarbetas som bäst skildringar af socknens historiska öden, af dess arkeologiska minnesmärken o. s. v.

Det föll af sig sjelft, att Lojo sockens ståtligaste historiska minne, dess på medeltidsmålningar öfverrika gråstenskyrka icke skulle af föreningen lemnas ur sigte, och jag behedrades af Föreningen med uppdrag att skildra det för mig sedan 25 år tillbaka välbekanta templet.

Då Lojo fagra natur och landtliga frid hvarje år lockar till sig från när och fjärran talrika sommargäster med en stor svit af tillfälliga resande — af hvilka alla det ej lär vara mången, som underlåter att göra ett besök i den egendomligt prydda kyrkan — har jag i det lilla arbete om Lojo kyrka, som nu föreligger, gifvit den egentliga beskrifningen af målningarne den uppställning och form, som torde göra skildringen lämplig äfven till en vägledning för besökande.

Illustrationerna äro utförda på F. Tilgmans litografiska anstalt. Den vackra vyn af kyrkan är efter en om våren 1885 af framlidne artisten Agaton Reinholm målad förtjusande aquarell, tillhörig likasom planteckningen af kyrkan Statens historiska museum. (Anmärkas bör, att hvalfrummet i kyrkans nordvestra hörn täckes af ett ofulländadt stjernhvalf, såsom i texten på sidan 5 äfven nämnes; af missförstånd har teckningen kommit att uppvisa ett vanligt stjernhvalf). De öfriga afbildningarne äro utförda efter fotografier tagna sommaren 1895 af fotografen, fröken I. Wahlberg, utom bilden af »Paradiset», för hvilken föreningen har att tacka en sommargäst i Lojo, fröken L. Hougberg.

Helsingfors den 18 Maj 1896.

E. Nervander.

Innehåll.

	Sid.
Förord	III.
Lojo kyrkas arkitektur och inredning	1.
Kyrkans tillhörigheter	6.
Medeltidsmålningar i Lojo kyrka	14.
I. Målningarne i förstugan	17.
II. Hvalfmålningarne i kyrkan	20.
1. I midtelskeppet	20.
2. I norra sidoskeppet	24.
3. I södra sidoskeppet	30.
III. Väggmålningarne i kyrkan	36.
1. Korväggen i midtelskeppet	36.
2. I södra skeppet	36.
3. I orgelhvalfrummet i midtelskeppet	46.
4. I norra skeppet	48.
IV. Målningarne på kyrkans pelare	59.
1. Norra pelarraden	59.
2. Södra pelarraden	61.
V. Målningarne i sakristian	63.
1. Hvalfmålningar	63.
2. Väggmålningar	66.
VI. Ornamenten på kalkmålningarne i kyrkan	67.
Jämförelse mellan medeltidsmålningarne i Lojo och Hattula kyrkor	68.
Kort historik öfver kalkmålningarnes i Lojo kyrka första bekantgö-	
rande i skrift och bild samt deras slutliga restaurering	79.
Lojo kyrkogård	90.
Tillägg	92.
Anmärkningar	95

Lojo kyrkas arkitektur och inredning.

Då man uppnått Lojo jernvägsstation och från det der invid belägna gästgifveriet färdas framåt i sydvestlig riktning, går vägen genom en vårdad skogstrakt, der rätt ståtliga tallar och granar städse fäga sinnet med en nordisk barrskogs friska fägring.

Då man hunnit omkring tre kilometer framåt, börja små villor och allmogeboningar visa sig tätt utmed vägen — vi befinna oss nu i Lojo köpingslika kyrkoby, som i trakten vanligast benämnes helt enkelt: Lojobacken, hvilken höjer sig ofvanom vikar af den vidsträckta insjö, som bär namn efter socknen och hvars med täcka öar och holmar öfverströdda fjärdar uppsöka leende och romantiska stränder i tre å fyra angränsande församlingar.

På Lojo-backen, der landsvägen grenar sig, reser sig ett stenkast från vägskillnaden Lojo kyrka, hvars höga, utmärkt väl afpassade takfall förlämnar det enkla af gråsten uppförda templet ett värdigt och ståtligt utseende, der det höjer sig öfver den omgifvande kyrkogårdens väldiga tallar och lummiga löfträd.

Uppbyggandet af Lojo kyrka, en af de imposantaste landsortskyrkor i vårt land från katolsk tid, har i våra häfder ej lemnat ett spår efter sig. Minnet af detta storverk för sin tid och sin ort ligger fullständigt gömdt i skuggan af förgångna tider; hvarken det skrifna ordet eller sägnen visar tillbaka ens på det sekel, som skådade uppkomsten af detta byggnadsverk.

Då man hos oss vid bestämmandet af våra äldre kyrkors ålder i allmänhet ej plägar vara njugg, utan hellre ger dem ett

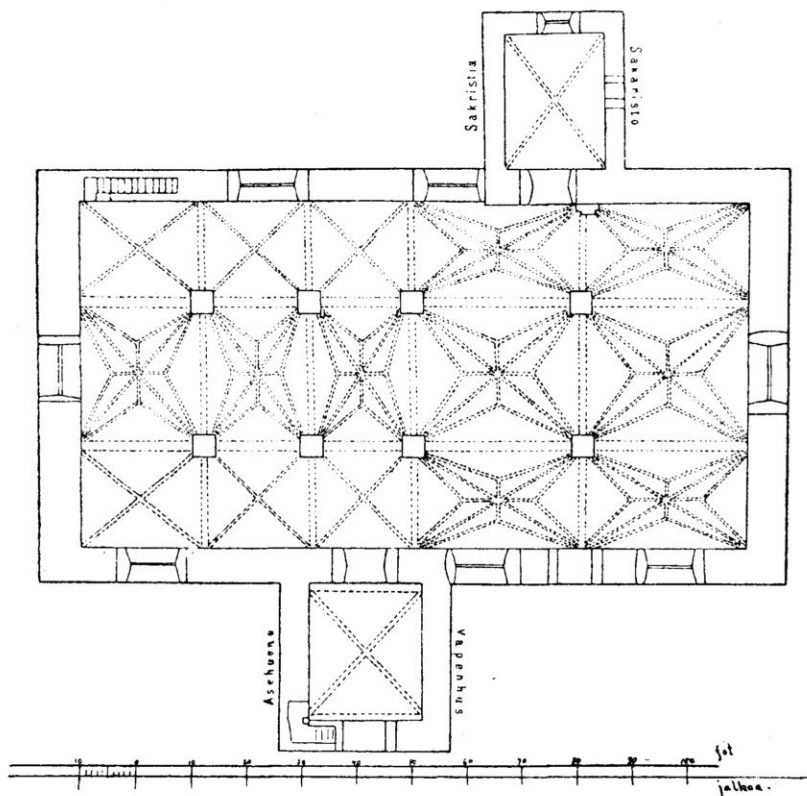
sekel mer på nacken än man afprutar på någon försigtigare beräkning, har man mer eller mindre bestämdt hänfört Lojo kyrkas uppbyggande till början af 1300:talet eller till den tid, då Lojo pastorat första gången (år 1323) finnes omnämndt i våra häfder. Lojo kyrka skulle i sådant fall hafva uppstått ej långt senare än Åbo domkyrka, hvilken fullfärdig invigdes år 1300, efter det katedralens uppbyggande fortgått i omkring 70 år.

Äfven uppförandet af Lojo ansenliga kyrka — i en, låt vara, betydande, men aflägsen landsort med jämförelsevis mindre tillgångar — erfordrade, måste man antaga, en ganska rundlig tid, hvarför grundläggningen borde skjutas tillbaka ett stycke in på 1200:talet. Då man ihågkommer, att Åbo domkyrka, landets enda katedral, i sin ursprungliga form egde temligen anspråkslösa dimensioner eller en längd af omkring $41\frac{1}{2}$ meter och en bredd af omkring 15 meter; vidare att Nådendals kyrka, den forna rika klosterkyrkan räknar $37\frac{1}{2}$ meter i längd och $21\frac{1}{2}$ meter i bredd samt tillika har sig bekant, att Lojo kyrka är 36 meter lång och omkring 18 meter bred — allt inre mått — kan man ej tillbehålla en undrande fråga, huru behovet af en så stor kyrka redan vid pass år 1300 kunde göra sig gällande härstädes. Sanningen att säga, blir dock vår förundran öfver byggverkets storlek icke så allt för mycket mindre, om vi än framskjuta kyrkans uppförande till inpå 1400:talet, ty ännu i denna dag inträffar det ytterst sällan, oftast icke ens på midsommardagen och dermed förbunden konfirmationshögtid för årets skriftskolsungdom, att denna kyrka icke godt skulle kunna inrymma antalet af kyrkobesökare. Och huru mycket har icke församlingens folkmängd tillvuxit under senast förgångna 5 å 6 sekel.

Med anförda fakta i minnet finner man det antagligt, att Lojo före den nuvarande kyrkans uppbyggande egt en äldre, mindre kyrka kanske af trä, som med tiden förfallit, uppbrunnit eller ej motsvarat det växande behovet af större utrymme.

Om tillvaron af en äldre kyrka i Lojo vet också en osäker tradition förtälja, hvilken söker sitt stöd i ortnamnen Kyrkstad,

Kirkonkylä, Kirkkoniemi (Gerknäs), Kirkkosaari o. s. v. *) Det är egentligen dock till Kyrkstad, sägnen förlägger stället. Der finnas ännu, eller funnos år 1870, då herr R. Hausen besökte

Planteckning af Lojo kyrka.

orten, obetydliga lemningar af en grundval, i längd $14\frac{1}{4}$ meter och i bredd närmare 9.

*) Se *P. Salenius*: »Kertomus kielimurteen tutkimusta varten kesällä v. 1869 tehdyltä matkoiltani Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Vihdin ja Nurmijärven pitäjissä», i »Suomi», toinen jakso. X. äfvensom *R. Hausen*: »Antiqvarisk resa 1870.»— Den sistnämnde författaren berättar, att han i närheten af Kyrkstad fann »en mängd insjunkna, aflånga graf-

Om Kyrkstad, såsom om så många andra utpekade forna kyrkplatser, berättar sägnen, att man här begynt uppföra en kyrka, men emedan allt, som byggdes om dagen, åter blef nedrifvet om natten, beslöt man inställa arbetet och låta två tvillingsoxar gå efter deras egen vilja; der dessa stannade, skulle kyrkan uppföras. Oxarna sägas hafva stannat på Lojo-backen, der det nuvarande templet reser sig.

Såsom fallet är med våra öfriga gamla gråstenskyrkor, framträder äfven den i Lojo så godt som utan några yttre prydnader. Endast de af tegel uppförda gaffarne äro medels fördjupningar i murytan utsirade med kors och några enkla ornament i form af rundlar och horizontala ränder. *)

Lojo kyrkas yttre dimensioner äro: 39 meter i längd och 21 meter i bredd. Till takbandet är det inemot 12 meter och till kroppåsen omkring $33\frac{1}{4}$ meter. Då murens tjocklek kan beräknas till $1\frac{1}{2}$ meter, blifva rummets inre mått 36 meter i längd och 18 meter i bredd.

På kyrkans södra sida befinner sig förstugan, det forna vapenhuset, så benämndt, emedan de manliga kyrkobesökarena här aflemnade de vapen, de medfört till försvar mot öfverfall på de osäkra vägarne. Förstugan bildar ett rum af omkring $6\frac{1}{2}$ meter i kvadrat, dess tak är hvälfdt i korsform. Yttre, samt i synnerhet inre dörröppningen hafva i en senare tid blifvit mycket utvidgade. Genom en öppning i taket kan man komma till ett litet vindsrum ofvanom hvalfvet.

På kyrkans norra sida är sakristian belägen, invändigt mätande $7\frac{1}{3}$ meter i norr och söder samt $5\frac{1}{3}$ meter i öster och

var, liknande dem, man får se på en gammal kyrkogård.» Allmogen ställer denna »begravningsplats» i samband med ett slag, som i denna trakt i forna dagar skall hafva stått. I grafvarna skola de i striden stupade hafva blifvit jordade, heter det. Med sägnen om den gamla kyrkan är platsen dock ej förbunden.

*) På en af gaffarne lägger man märke till en halft utplånad inskrift: *A: no 1761*, betecknande sannolikt året för någon reparation af väggen.

vester. Taket utgöres af ett korshvalf. Ett litet med galler försedt fönster insläpper en sparsam dager. En dörr i öster leder direkt ut till kyrkogården, en annan i söder för till kyrkan.

Fönstren i sjelfva kyikan, sju till antalet, äro placerade tre i söder, två i norr och ett i hvardera gafveln, det i vester dock undanskymdt af orgelverket. Ofvanom fem af dem utvisa ännu tydliga spår på yttre muren, huru högt de ursprungliga fönsteröppningarna i öfvergångsstil sträckt sig samt huru smala de varit. Huru lågt nedåt de gått, är ovisst, dock naturligtvis på långt när ej så lågt som de nu varande, betydligt utvidgade fönstren, hvilka äro $5\frac{1}{3}$ meter höga och $2\frac{1}{3}$ meter breda. Ett af dem har tillkommit genom upphuggning af muren. — Tydliga spår af en äldre dörr till andra hvalfrummet på södra sidan synas i muren; den har varit $2\frac{1}{3}$ meter hög samt $1\frac{2}{3}$ meter bred.

Kyrkrummet är medels åtta fyrkantiga, fotstycken och kapitäl saknande pelarstöttor eller kolonner, mätande omkring $1\frac{1}{5}$ meter i qvadrat, indeladt i tre jämsides längskepp, af hvilka hvarje innehåller fem hvalfrum af olika dimensioner i längd, bredd och äfven höjd; så är midtelskeppet 6 meter, norra skeppet något mer än $4\frac{1}{2}$ samt det södra $5\frac{1}{5}$ meter bredt. I längd variera hvalfrummen mellan $4\frac{1}{5}$ samt $8\frac{1}{3}$ meter. Höjden är störst i midtelskeppet äfvensom i de två östligaste hvalfrummen i norra skeppet. Deremot äro de tre öfriga hvalfrummen i sistnämnda skepp de lägsta i hela kyrkan.

Hvalfven, som äro slagna af tegel förbindas med hvarandra medels hvalfbågar i rundbågig öfvergångsstil samt äro olika indelade, så att de i midtelskeppet äro stjernformiga, i sidoskeppen åter korsformiga; ett undantag gör det östligaste hvalfrummet i södra skeppet, hvarest man anträffar ett ofulländadt stjernhvalf.

I nordvestra hörnet af kyrkan leder en låg ingång till den genom muren gående trappa, som för upp till vinden. Då trappstegen äro ovanligt höga och genom slitning något glatta, är uppstigandet litet besvärligt. Anblicken der uppe öfver de femton stora hvalfkuporna, liknande väldiga ugnar, är ej utan sitt intresse.

Till sällskap har man der vanligen en mängd kajor, hvilka hafva sitt tillhåll på vinden och der hafva sina bon.

Klockstapeln är fristående, ett stycke i sydost från kyrkan. Dess underbyggnad af gråsten är 3 meter hög, mätande $8\frac{1}{3}$ meter i kvadrat. Öfverbyggnaden af trä är rödmålad samt har en höjd af 21 meter. Klockstapeln, som krönes af en vindflöjel i form af en basunbläsande engel, är sålunda inalles 24 meter eller 80 fot.

Lojo kyrkas tillhörigheter.

Innan vi öfvergå till det hufvudsakliga ämnet för detta lilla arbete: beskrifningen af Lojo kyrkas medeltidsmålningar, skola vi omnämna några spridda, här förvarade minnesmärken, äldre och nyare äfvensom andra kyrkans tillhörigheter, hvilka kunde förtjena att förtecknas.

Till kyrkans väggfasta inventarier höra altaret, predikstolen, orgelverket, klockarstolen samt klockorna.

Altarbordet och altarkransen äro af trä, båda alldeles vanliga.

Predikstolen är uppförd 1845 och hållen i hvitt med förgyllda ornament mot blå botten. Dess takhimmel är prydd med ett förgylldt lam med segerfanan. Predikstolens plats är i midtelskeppet vid andra norra pelaren.

Klockarbänken befinner sig vid motstående pelare på södra sidan. Ziffertaflans ram utgöres af förgyllda blomstergirlander. På hvardera sidan läses en lika lydande inskrift:

Förärt af Anna

Tötterman

A:o 1766.

Orgelverket är byggt på kyrkans enda, vestligaste hvalfvet af midtelskeppet upptagande läktare år 1877 af orgelbyggaren J. A. Zachariassen från Nystad. Verket eger 18 stämmor med skild pedal och tvänne manualer samt har kostat 13,400 mark.

Klockorna äro till antalet tre med följande inskrifter:

1. På den äldsta år 1594 gjutna — till storleken den mellersta — finnes upptill en i munkstil affattad inskription, som lyder:
got allein de ehre si tomes olofson vnd hinrick larson leth geten me.

Härefter följer ett bomärke *) närmast likt ett V med bokstaden *h* och ett serafhufvud på hvardera sidan (= h. V. h.) samt fortsättningen af inskriften på ny rad:

gloria in excelsis deo anno dommni m v^o l XXXXIIII.

2. På den största klockan läses upptill:
*anno * cristi * 1624 * är * tena * kloocka * giuten * gudh
til * låf * i * loio *. M. S. H. salvator * mundi * salva
* nos *.*

Nedtill i kanten står namnet: *ils Anderson* (Nils Anderson).

3. Den minsta klockan bär följande inskrifter, i öfre kanten:
Guds gode ande före mig. Ps. 143; v. 10.

På ena sidan:

Gabriel Gregorius

Arctopolitan.

Finl: mag:

me fecit ioh. Fahlsten

Holmiæ 1740.

På andra sidan:

Natus Aboe 1703.

Promotus Upsalie 1731

Denatus Holmiæ 1732.

*) Ett dylikt bomärke — klockgjutarens, såsom man velat antaga — finnes äfven på klockor i Karis och Karis-Lojo samt enligt R. Hausen äfven på en klocka i Kyrkslätt, gjuten år 1572. Karis-Lojo klockan är från år 1600. — På klockan i Karis står utsatt *Khört Hartman, ghot me o. s. v. 1554.*

Denna klocka kan anses som en votiv-klocka. Den vid sin död 29-årige Gabriel Arctopolitanus var son till kyrkoherden i Lojo Gregorius Arctopolitanus, som hedrade sonens minne bland annat med att ur dennes efterlemnade boksamling förära det värdefullaste till akademi-biblioteket i Åbo. Till minne af sonen blef äfven denna klocka gjuten och försedd med hans namn.

Af kyrkans egentliga löseegendom må erinras om följande:

Från katolsk tid.

Några medeltida minnesmärken eger Lojo kyrka nu mera icke i sitt förvar, dock finnas ännu i behåll två *helgonbilder*, hvilka fordom tillhört densamma. Det berättas, att vid en i tiden företagen reparation af kyrkan helgonbilder skola hafva utkastats på kyrkogården såsom värdelösa. Af dessa hamnade en på Gerknäs egendom, och förmodas föreställa en S:t Stefanus.

En annan helgonbild blef 1886 till Finska fornminnesföreningen förärad af fröken Amina Forssman, dotter till forne egaren af Waanila, vice häradshöfdingen J. V. Forssman. Den framställer en andlig, yngre man med lockigt hår, egendomligt anordnad ofvanom nackgropen samt har varit rikt förgylld. Bilden, som är skuren af skicklig snidare, saknar nu ena handen, som sannolikt uppburit helgonets attribut. Den erinrar om den vanliga typen för framställningar af Laurentius och Stefanus.

Från 1600:talet.

En förgylld *kommunionkalk* af silfver (vägande 58 lod) med sexkantigt fotstycke och med knappar på skaftet, på hvilka ses bokstäfverna: ihesus. Dessutom är kalken prydd med ett krucifix, hvarunder läses:

Anno 1632 (eller 1639?).

Vidare finner man der inskriften:

Marthinus Johannis Brennerus.

Denne Brenner blef student i Upsala 1628, kapellan i Esbo 1644 och efter sin faders, kyrkoherden i Esbo Johannes Martini Brenners död, dennes efterträdare 1650. Han dog 1684.

En *ljuskrona* af messing med 12 pipor i två rader. Nederst är den prydd med ett lejonhufvud. Inskriften lyder:

Claes Slang: Elin Boos. Anno 1648.

Claes Ericsson Slang till Lanko och Laxpojo var 1612 ståt-hållare på Nöteborg samt 1618 den förnämsta kommissarien vid gränsskillnadens uppgörande mellan Sverige och Ryssland. Hans maka Elin Boose var dotter af Johan Boose till Laxpojo och Karuna samt Ingeborg Henriksdotter.

En *ljuskrona* af messing för sex ljus. Den prydes öfverst af en liten manlig figur samt afslutas nedtill med ett lejongap, som håller en ring. En arm är afbruten. Kronan uppgifves i inventarieboken vara en föräring från år 1666 af fältmarskalken, ambassadören grefve Claudius Tott, som dog 1674. Hans namn är också inristadt på kronan.

En *ljuskrona* af messing, likaledes för sex ljus. Den har, enligt samma källa, blifvit år 1682 skänkt af fru Anna Ericsdotter Slang till Laxpojo, gift med ryttmästaren Henric Sabelstjerna.

Från slutet af 1600 eller början af 1700-talet torde ock härstamma det praktfulla, med tulpaner och andra blommor samt ornamenten prydda stycke *gyllenläder*, som utgör altarbordets beklädnad och hvilket sannolikt i tiden användts till väggbonad på något herregods i trakten.

Här är måhända lämpligast att omnämna kyrkans odaterade stora *triumfkors*, som ännu år 1870 och kanske senare hängde på en jernkedja under första hvalfbågen i midtelskeppet, der en tvärbalk tjenade detsamma till fotfäste. Senare eller till år 1889 hade detta krucifix plats på norra väggen i koret, men är nu uppsatt framför korfönstret, den enda, ehuru hvad dagern beträffar ofördelaktiga plats, som efter vägg-målningarnes restaurering funnits att tillgå för detta ganska förtjenstfulla snideri, hvilket sist-sagde år dekorationsmålaren K. K. Hellstén lät på egen bekostnad renovera, dervid sjelfva korset målades i ebenholtz-färg, och

Kristusbilden samt öfriga sniderier öfverdrogos med äkta försilfring, evangelisternas symboler mot blå botten.

Arbetet är ett välbibehållet och rätt vackert exemplar bland våra forna triumfkors. Kristus har ett lugnt uttryck, och kroppen är ej afmagrad, ej heller betäckt med lefrad blod, såsom ofta är fallet med dylika bilder. Öfver korset läses inskriften: *inri* och på dess ändor ses inom i fyrväpplingsform snidade ornament-ramar evangelisternas symboler och språkband med deras namn. Krucifixet hade år 1743 blifvit ommåladt i ganska brokiga färger: korset var brunt, och de från dess stam och armar åt sidorna utgående snirklar målade i blått, Kristi nästan jämnt nedfallande lifskynke var rött o. s. v. Vid sagde tillfälle hade man på korsfoten fäst en simpelt ornerad, nu borttagen träskifva med inskrift:

Katzocam uscon:

alcain Ja Pääs:

täiän Jesuren

Päälle. Renoverat 1743.

Ebr. XII v. 2.

Från 17:talet.

Från 1726: en *dopskål* af tenn med inskrift: *Lojo kyrckia anno 1726.*

Från 1726 (eller 1728?) En *patén* af förgylt silfver med ett lam ingraveradt på kanten af fatet (vigt $10\frac{1}{2}$ lod). Inskriften: *Till Lojo Kyrckian Förerat af G. E. A. P. Anno 1726* är något otydlig. Iniatilen P. har ock uttydts som F. eller R. och slutsiffran i årtalet som 8.

Från 1731: En *ljusstake* af metall med tre pipor och tre-bladslika ornament samt inskriften: *Gregor. Gab. Arctopolitanus förärat till Lojo kyrckia Anno 1731.* Föräraren var pastor i Lojo från 1720 till sin död 1745.

Från 1734: Ett *altarkläde* af rödgredelin sammet med i guldbroderi sömmad inskrift:

Ps. 51. v. 19.

The Offer som Gudi behaga

äro en bedröfvad ande

H. G. T.

Detta kläde, som begagnas på framsidan af altarbordet, uppgifves i inventariet boken vara föräradt år 1734 af assessor Tammelin, som enligt samma källa sagde år dessutom skänkt till kyrkan en rikt guldbroderad *messhake* af rött sammet (renoverad år 1857) äfvensom en guldbroderad och med' guldtrådsspets kantad *kalkduk* af ljust sidensars.

Från 1737: En *kandelaber* af messing för 7 ljus, prydd med en solbild och serafhufvuden. Inskriften lyder:

Loistamaan lahiaisen lohialle

Herran huonen altarill annoit

Gregor: Arctopolitan ia Elisabet Petreia A. 1737.

Från 1738: Kyrkans forna *altartafla* föreställande: Kristi nedtagning från korset och försedd på ramen med följande på skilda rader fördelade inskrift:

Minun Herran ia Minun Jumala Ristien Naulittiin Cuolettiin Ia Haudattiin.

Taflan, mycket illa medfaren och med groft hopsyddade remnade ställen hängde intill sommaren 1886 på östra väggen af södra skeppet och skall, äfven den, vara skänkt af prostén G. Arctopolitanus år 1738.

Från 1745: En *oblatask* af silfver, invändigt förgylld och välgande 23 lod. Inskrift:

Gregorius Arctopolitan

d:n 9 Junii A. 1745.

Från 1748: En *ljuskrona* af messing för 30 ljus, ordnade i tre rader. På det stora klot, som nedtill afslutar kronan, läses en i spiral löpande inskrift, så lydande:

Gudz namn till ähra, Loio Moderkyrkia till prydno är denna liuus crona förärad af Hindrich Hörman och Anna Maria Istmdnia ifrån Hittis åhr 1748 och det under herr maistern och prosten Abraham Roering förwaltnings tidh.

Det missgraverade namnet: Istmdnia skall vara: Istmenia.
Från 1762: Två *ljusstakar* med vridna skaft, hvilka uppgifvas hafva blifvit år 1762 förärade af prosten Roerings enka, fru Maria Falander.

Från 1764: En *vinkanna* af silfver invändigt förgylt och vägande 118 lod. På fotstycket läses inskriften:

1764. Förärad till Stor Lojo Moder kyrcka af Föreståndaren Jac. Forsman och Dess Hustru Marija Tötterman ifrån Vanila. Omgjord 1806.

Från 1766. En *messhake* af röd sammet med guldbroderier och årtalet 1766 samt initialerna *T. P.* — Enligt inventarieboken köpt sagde år med kyrkans medel för 1813 daler 8 öre kopparmynt. — Bokstäfverna syfta på ortens dåvarande kyrkoherde Thomas Pacchalenius.

Från 1778: En *messhake* af svart »manchester» med silfvergalloner, årtalet: 1778 samt initialerna: *T. P.* — Den skall vara förärad af ofvannämnde Thomas Pacchalenius och blef renoverad år 1857.

Från 1798: En *grafsten*, fästad i muren, norrom altaret. På dess polerade framsida läses en på många rader fördelad, så lydande inskrift:

Här. Hvilar. Millan. Anförvandter. Anna. Beata. Marg. Krabbe. Död. 1794. Allmänt. Älskad. Förtient. At. Vara. Det. Ömt Begråten. Lika. Förtient. At. Blifva. Det. Tiden. Läkete. Ej. Såret. Blott. Döfvade. Smärtan. Hos. Den. Efterlefvande. Marken. Lagmannen G. A. Sederholm. Som. År. 1798. Reste. Minnesvården.

Från 18:talet.

Från 1830: Ett altartäckelse af svart kläde märkt: *S. E. K. 1830*; ett *bokställ* med broderad inskrift: *Herra on Paime-neni. ps. 23: 1* samt kronor af kristall och brons, den ena för 8, den andra för 18 ljus, en i guld broderad kalkduk af röd sammet, äfvensom åtskilliga andra inventarier af ringa betydenhet.

Kyrkoarkivet i Lojo.

Enligt ett till Arkeologiska Kommissionen den 16 April 1887 insänt »Utdrag ur Inventarielängden i Lojo moderkyrkoförsamling» har arkivet blifvit så illa skadadt vid en eldsvåda, att »de äldre böckerna icke endast äro brända och defekta, utan äfven till en stor del oläsliga.» — Tryckta böcker finnas icke från tiden före år 1650.

Handskrifna böcker.

Kyrkoräkenskapsbok från år 1640 till och med år 1721; i densamma ingår en förteckning öfver födde, vigde och döde ifrån 1613 till 1710. Den är defekt och söndrig, meddelar ofvannämnda »Utdrag.» En *bok* anskaffad år 1721 och innehållande: 1:o kyrkans inventarium af år 1726; 2:o prestgårdens inventarium af samma år; 3:o bänkdelnings-protokoll; 4:o fördelning af kyrkogårdsmuren; 5:o förteckning öfver vigde; 6:o öfver döpte; 7:o öfver döde samt 8:o diverse anteckningar. — En annan bok innehåller bänkdelningsprotokoll af 1763, kyrkans inventarium för samma år samt förteckningar öfver födde, döde och vigde åren 1771—1808.

Kommunionböcker: ifrån 1680 till 1700; ifrån 1735 till 1744, hvarefter de med några luckor fortlöpa till närvarande tid. De äldre skola vara defekta och söndriga.

Mortalitetstabeller ifrån 1750 till 1835, dock saknas uppgifter för åren (1749), 1756, 1758 och 1761. — *Folkmängdstabeller* från 1810.

En *kyrkoräkenskapsbok* från den 1 Maj 1776 till samma dag 1817. I samma band förekomma vinsädsräkningar ifrån 1778 till 1817. Ifrån sistnämnda år fortlöpa räkningarna till närvarande tid.

Socknestämмо protokollsböcker ifrån 1784—1836.

Konsistorii handskrifna Cirkulärer ifrån 1785 till 1792 samt i samma band förteckning öfver vigde hjonelag från 1810.

Fattigmedels räkningar för åren 1785—1832.

Konsistorii bref, visitations protokoller m. m. ifrån äldre tider rörande *Tammela prosteri*.

Six band *handskrifna dokumenter och handlingar* ifrån äldre och senare tider (de äldsta från år 1696) rörande pastoratet och prestgården.

Dessa uppgifter äro alla hemtade ur ofvannämnda meddelande till Arkeologiska Kommissionen.

Medeltidsmålningarne i Lojo kyrka.

Den beskrifning, som nu i ordningen skall följa af dessa bilder, torde böra föregås af en kort inledning.

Under medeltiden var det mycket vanligt i en mängd kristna länder i Europa att pryda stenkyrkornas hvalf och väggar med religiösa målningar, utförda med vattfärger på torr kalkgrund, hvarför sådana bilder pläga benämnas *al-secco* målningar, hvilka italienska ord betyda: på torrt. *) Man öfverdrog de skrofliga stentorna med murbruk, som jämnades så fullständigt som möjligt, hvarefter målningen vidtog.

Det var från norra Tyskland, antar man, konsten att utföra kalkmålningar kom öfver till Sverige, hvarest bruket att med så-

*) Deremot sägas till ex. de af R. W. Ekman i Åbo domkyrkas kor utförda bilder vara målade *al-fresco*, det vill säga på våt, ännu mjuk kalkgrund. På hvarterdera slaget af dylika målningar bibehåller färgernas friskhet sig mycket länge.

dana bilder pryda stenkyrkorna blef ganska allmänt från medlet af 1400:talet. Vid reformationens införande aftog seden efter hand för att småningom alldeles upphöra.

Till Finland öfverkom — påtagligen från Sverige och närmast från Uppland — bruket att sålunda smycka våra enkla gråstenskyrkor ganska tidigt. Så synes Nousis kyrka kanske redan på 1200-talet haft att uppvisa synnerligen egendomliga, om en ännu barbarisk konst vitnande kalkmålningar, i sitt slag sannolikt enastående i kristenheten. *) Äfven i Hattula och Pälkäne kyrkor har man på yttre murarne upptäckt delvis rätt vackra dylika religiösa bilder, hvilka kunna hänföras till senare hälften af 1200:talet, såsom också prof på 13:talets konst sparsamt anträffas hos oss, (enstaka, under målningar från följande århundrade utförda bilder i Hattula och Töfsala kyrkor).

Det var dock först mot slutet af 1400:talet al secco måleriet här vann någon utbredning, sedan antalet stenkyrkor tilltagit. Beträffande våra kyrkomålningars uppkomstår har man sig blott ett med full säkerhet bekant; de i Nykyrka invid Nystad utfördes nämligen år 1470 af en Petrus Henriksson. Ungefär samtida torde kalkmålningarne i Töfsala vara eller från den tid (1460—1489), då Konrad Bitz satt på biskopsstolen i Åbo. I bägge dessa kyrkor hafva kalkmålningarne blifvit restaurerade (af dekorationsmålaren K. K. Hellstén), de förra på statens bekostnad år 1884, de senare med bidrag af allmänna medel år 1890.

Man har skäl att till Konrad Bitzs och hans efterträdares, biskop Magnus Stjernkors' tider hänföra kalkmålningarne i Pargas, Sagu och Kumlinge.

Från en något senare tid äro de i Raumo, år 1891 på kommunens initiativ och bekostnad restaurerade medeltidsmålningar äfvensom de i Hattula och i Lojo kyrkor, de sistnämnda som bekant restaurerade åren 1886 och 1889 med bidrag af så-

*) De upptäcktes och afbildades år 1880, och blefvo samma år med vederbörligt tillstånd öfverkalkade ånyo, såsom saknande allt konstvärde.

väl kommunen som staten. I alla dessa tre kyrkor finnes invid korfönstret en vapensköld, hvars märke utgöres af ett nedåtvändt svärd (eller värja), omgifvet af tre stjernor i blått fält, hvilket vapen utmärkte den gren af ätten Svärd, som med tiden antog namnet Kurki, af hvilken ätt biskop Arvid Kurki var den siste manlige ättling. Att detta vapen utmärker biskopen sjelf framgår deraf, att domkapitlets korsprydda vapensköld i Raumo kyrka bildar motstycke till den Svärdska. Då man i Lojo målat en engel som sköldbärare vid detta vapen, åsyftade man sannolikt egarens helgade befattning som den finska kyrkans styresman. Vi återkomma längre fram till denna vapensköld, erinrande här, att Arvid Kurki var landets biskop under åren 1510—1522, till hvilken tid målningarne i Lojo äfvensom de i Hattula och Raumo hänföra sig.

Kalkmålningarne i Sjundeå, Ingå och Helsinge måste hafva utförts något senare. Enligt ett redan 1895 fattadt beslut skall Ingå kommun låta på egen bekostnad under innevarande år, 1896, restaurera några af dess kyrkas målningar såsom minnesmärken af en förgången tid, en tid, då konsten, ty värr, redan lutade åt sitt förfall. *)

I åtskilliga finska kyrkor, utom de uppräknade, qvarstå ännu kalkmålningar från katolsk tid, hvilka man hittills ej varit i tillfälle att närmare undersöka, betäckta såsom de delvis äro af hvitlimning, så till ex. i Rimito, Masku, Letala, Korpo och Pojo. I andra såsom i S:t Karins, Lempälä och Karis samt i Eckerö

*) Målningarne i Helsinge förstördes betydligt vid kyrkans brand 1893 och voro dessutom så värdelösa i konstnärligt hänseende, att tillstånd lemnades på arkeologiska kommissionens vägnar till deras utplånande. De blefvo dock alla kalkerade. — I Sjundeå, hvars kyrka äfven för några år sedan härjades af eldsvåda, förhindrades arkeologiska kommissionen — i strid mot kejserliga förordningar — att låta närmare undersöka derstädes under hvitlimningen varande tak- och väggmålningar, hvilka sålunda gått förlorade för forskningen. — Äfven i Pojo kyrka kom vid en sommaren 1895 företagen uppsatsning af kyrkan en kalkmålning i dagen, men blef af oförstånd bortskrapad.

vapenhus hafva spår af grofva, enkla, enstaka dylika bilder anträffats. Såsom läsaren finner, kan man af det sagda sluta till, att religiösa kalkmålningar under medeltiden jämförelsevis varit icke så alldeles sällsynta i vårt aflägsna land, men med känedom af våra små förhållanden för öfrigt kan man derjämte på förhand taga för gifvet, att dessa målningar, hvad deras konstvärde beträffar, icke gå upp mot dylika bilder i rikare lottade länder. De ansluta sig dock blygsamt såsom yttersta utposter af konstens historiska utveckling i de stora kulturländerna, ehuru, ty värr, på en tid, då konsten öfver allt närmade sig sitt förfall, och utgöra de i alla händelser för oss värdefulla och upplysande minnesmärken från tider, som redan ligga vid pass fyra sekel tillbaka från våra dagar.

Efter förutsäandande af dessa rader skola vi nu gå att betrakta kalkmålningarna i Lojo kyrka och göra dervid början med:

Målningarne i förstugan. *)

Förstugan till våra kyrkor hölls fordom — liksom delvis ännu i våra dagar — icke för ett så heligt ställe som det rum, hvarest gudstjensten begicks. I förstugan voro kyrkobesökarens sinnen ännu upptagna af de intryck, de medfört från det verldsliga lifvet. Kraften af jordiska och syndfulla tankar och känslor sökte man därför borttaga genom att här, då tillfälle dertill gafs, framställa i lättfattliga och afskräckande bilder de gröfsta brott och svåraste synder, hvilka hade sitt tillhåll i människohjertat,

*) Då bilderna i Lojo kyrka hänföra sig ej blott till ämnen, tagna ur bibeln, utan ock till en mängd legender och mindre bekanta sägner, hvilka, i forna tider välbekanta för allmänheten, nu redan hunnit falla i glömska, var det af nöden att förse bilderna med korta, förklarande underskrifter, hvilka anbringats på landets bägge språk. Då utrymmet på pellarstöttorna ansågs för knappt för dubbla inskrifter, hvilka i de flesta fall blott utgjort upprepningar af samma namn, textades de här endast på finska, som talas af församlingens flertal. De i det följande med kursiv stil tryckta rubrikerna på bilderna äro just de nedanom målningarna i kyrkan använda underskrifterna.

såsom stöld, mord, förbund med djefvulen och hädande af den nåd, som den kristna kyrkan bjöd sina medlemmar.

Må vi med ihågkommande af denna vackra afsigt inträda i förstugan till Lojo kyrka, der dylika framställningar, egnade att väcka syndaånger, realistiskt träda för vår syn.

På tre af korshvalfvets kappor se vi då genast historien om det första menniskomordet i bilder återgifven.

Södra kappan: *Kains offer*, (*Kainin uhri*). Kain offrar förstlingen af jordens frukter i form af en sädesstack; en vidstående slaga antyder dessutom offrets beskaffenhet. Vid Kains sida står djefvulen, som inger honom tanken på brodermordet, i det han åt Kain framräcker en åsnekindbåge att begagnas som vapen.

Norra kappan: *Abels mord*, (*Abelin murha*). Abel knäböjer vid ett altare af sten, hvarpå han offrar åt Gud en vädur, hvars horn ses bland offereldens rök och lågor. Invid honom står Kain höjande mordvapnet öfver sin broder.

Östra kappan: *Herran Gud och Kain*, (*Herra Jumala ja Kain*). Bilden skall framställa den scen, då Gud frågar Kain: »Hvar äst din broder Abel?» — Mordvapnet i Kains hand erinrar om det brott, denne begått.

Vestra kappan upptages af två bilder, varnande betraktaren för förbund med djefvulen och bärande den gemensamma underskriften: *Sagan om värdinnan och djefvulen*, (*Satu emännestä ja paholaisesta*), då ämnet sannolikt är hemtadt från någon gammal folksaga. På hvardera bilden inblandar sig djefvulen i allmogens dagliga sysslor och förleder till ondt.

På den ena hjälper den onde en qvinna att kärna smör.^{*)} En svart flaska i hans hand antyder, att trollmedel dervid begagnas.

*) Som ett bevis på att de gamla målningarna i Lojo kyrka äro på väg att blifva bekanta i utlandet, må nämnas, att professor Benno Martinez i Berlin förskaffat sig en kalkering af denna medeltidsmålning, afsedd att införas i ett större arbete öfver kärnans historie, som han står i beråd att utgifva eller kanske redan hunnit offentliggöra.

På den andra bilden har djefvulen förledt en qvinna att mjölka en, främmande tillhörig ko, dervid han håller djuret fast i hornen, på det att dess skälla ej må ge ljud och förråda stölden ute på fältet. Qvinnans behållning af sitt brott synes dock bli ringa: en stor katt har smugit sig till stäfvän och läppjar i sig den orättfångna mjölken.

Hvad målningarne på förstugans södra och norra vägg beträffar, hafva de i synnerhet vid utvidgandet af yttre dörren, gått till så betydlig del förlorade, att man vid deras blottande år 1886 kunde upptäcka endast spår af klädedrägter (mantlar) samt af en djefvulsfigur. Dessa fragmenter blefvo ånyo öfverkalkade.

På vestra väggen qvarstod bilden delvis bättre och blef restaurerad. Man ser ett par scener ur marknadslifvet, dervid hästbytare syna djuren och bedraga hvarandra, allt med biträde af djefvulens tjensteandar. För oss förfinade menniskor synes kompositionen i dess naturfriskhet kanske något vågad och allt för realistisk, men en sådan realism kunde man för 400 år sedan utan betänklighet tillåta sig i förrummet till en kyrka. Underskriften lyder: *Folksaga, (Kansansatu)*.

Östra väggen: *Kristi blods utgjutelse och det verldsliga sinnelaget, (Kristuksen veren vuotaminen ja maallinen mieliala)*. På denna dubbelbild är ett allvarligare ämne framställt, med hvilket äfven det syndfulla hos menniskan är satt i nära beröring. På ena sidan af väggmålningen ses Kristus gjuta sitt blod i lifvets kalk, i form af en stor dopfunt; på den andra återfinner man frälsaren, sittande naken och i djupt sörjande ställning, under det att ur alla hans sår blodstrålar utgå till munnarne på två karlar, på hvilka djefvulen redan lagt beslag. Flaskan i den enas hand och knifven i den andras ge tillkänna syndare, som dristat sig att ovärdigt begå den heliga nattvarden. — Denna väggmålning var delvis utplånad, hvarför några partier tillades medels i rött streckade konturer för att ej villseleda forskare. Bilden, i synnerhet den sistnämnda Kristusfiguren, ansågs vara af den betydighet, att den måste bibehållas.

Ehuru målningarne i den lilla förstugan, som håller omkring 6 $\frac{1}{4}$ meter i qvadrat, i en viss mån förberedt oss på, hvad sjelfva kyrkan kommer att framte, kan man vid inträdet i det stora och höga templet, der väggar och hvalf, ja, till och med pelare äro betäckta med färgrika, gammaldags kalkmålningar, ej värja sig för häpnad, så egendomlig och främmande förefaller oss till en början denna kyrkas rika färgskrud. Låtom oss taga dessa målningar i närmare skärskådande.

Hvalfmålningarne i kyrkans mittelskepp.

I första hvalfvet:

Östra kappan (ofvanom altaret): *Treenigheten*, (*P. Kolminaisuus*). Ämnet är framställt enligt den från slutet af medeltiden använda grupperingen: Gud fader sittande på en tribun och hållande den på korset fastnaglade sonen framför sig, under det att den helige ande i dufvoskepnad uppenbarar sig på Gud faders bröst.

De tre öfriga takmålningarne i detta hvalf afbildade scener från israeliternas vistelse i öknen, nämligen:

På södra kappan: *Manna regnet*, (*Mannasade*). Mellersta platsen på bilden intages af Moses med staf i handen och iklädd manteldrägt. Hans hjässa bär ett par horn till tecken af den kraft, Gud gifvit honom. Han åtföljes af en äldre man, antagligen Aron, bärande enahanda dräkt, äfvensom af en yngre man i kortare rock. För öfrigt synas på bilden tre israeliter, uppfångande och insamlande det från höjden, i form af små runda kakor nedfallande manna. En fjerde person ses neddignad till marken.

På vestra kappan: *Moses slår vatten ur klippan med sin staf*, (*Moses lyö sauvallansa veden kalliosta*). Moses, i enahanda kostym som senast, åtföljes af en äldre och en yngre man samt

höjer sin staf mot »klippan», hvarur ymnigt vatten nedströmmar. En qvinna upptager deraf i tvänne kärl. En yngling, fallen till jorden, håller sina händer i vattenflödet.

På norra kappan: *Kopparormen i öknen*, (*Vaskikäärme korvessa*). Moses med sina två följeslagare närma sig den på midtelplanen uppresta pelaren, kring hvilken kopparormen, med pilformig, ur gapet utsträckt tunga, ringlar sig, och vid hvars fot två israeliter neddignat, stungna af de kringflygande små ormarne. En qvinna och en i uddad jaque-tröja klädd yngling knäböja inför kopparormen.

De yttersta partierna af de stora kapporna i söder och norr af detta hvalf fyllas af de fyra *evangelisternas bevingade symboler*, placerade sålunda, att *Johannes-örnen* och *Mateus-engeln* befinna sig på södra kappan samt *Markus-lejonet* och *Lukas-oxen* på den norra, alla försedda med *språkband*, på hvilka af de forna medeltidsinskrifterna på latin ännu kunna läsas följande ord: 1) — *n* — *sanct* — — *iohanes p.* 2) *sanctus mateus* — —. 3) *sanctus marcus.* 4) *sanctus lucas p.*

Andra hvalfvet.

Östra kappan: *Maria krönes af Fadern och Sonen*, (*Isä ja poika kruunaavat neitsy Marian*). Jungfru Maria sitter på en tribun emellan Gud fader och sonen, hvilka hålla en krona öfver hennes hufvud, under det att den helige ande som en dufva sväfvär öfver henne.

De öfriga tre kapporna i detta hvalf upptagas af framställningar af det heliga korsets legend, som berättar, att den fromma kejsarinnan Helena år 325 vallfärdades till Jerusalem, hvarest hon på Golgata lät i sin närvaro verkställa gräfningar efter Kristi kors, hvilket de kristne gömt i jorden, efter det hans lekamen nedtagits från detsamma, och lyckades man dervid anträffa trenne kors — frälsarens och de två röfvarernas. För att afgöra hvilket af dessa burit Kristi lekamen, berörde Helena med hvart och ett af dem liket af en nyss afliden,

som vid beröringen af det sist afprovade korset uppvaknade till lif, hvilket under bekräftade äktheten af detsamma. Härefter inbar kejsarinnan till Jerusalem detta heliga kors, företrädd i processionen af dem, hvilka buro röfvarenas.

Dessa tre scener äro här återgifna på skilda hvalfkappor. På alla dessa målningar är kejsarinnan iklädd manteldrägt med dok och åtföljes af två yngre personer, den ena bärande enahanda kostym, den andra en kort tröja. Bilderna äro sålunda placerade:

På norra kappan: *Kejsarinnan Helena söker Kristi kors.* (*Keisarinna Helena hakee Kristuksen ristiä*). Bipersonerna utgöras af två blusklädda arbetare med spadar.

På södra kappan: *Korsets äkthet pröfvas på en död,* (*Oikea risti herättää kuolleen*). På marken ligga de två öfriga korsen. Den döde hvilar på en bår.

På vestra kappan: *Korset föres in till Jerusalem,* (*Risti vietään Jerusalemiin*). Helena och hennes två följeslagare tåga fram med hvar sitt kors. Inga bipersoner äro synliga.

Till minne af denna händelse firades på årsdagen deraf, den 3 Maj, länge äfven i våra kyrkor en så kallad korsmessa, hvarom almanackan ännu i dag erinrar. — Den andra korsmessan, firad den 14 September, var egnad hågkomsten deraf, att kejsar Heraklius år 628 från Persien hemförde Kristi kors, som emellertid blifvit bortröfvadt från Jerusalem.

Tredje hvalfvet.

Detta likasom ock de följande tvänne hvalfven i midtelskeppet hafva så mycket mindre dimensioner än de nu beskrifna, att hvalfkapporna i öster och vester icke erbjudit plats för annat än ornamentsmålningar, hvaremot de i norr och söder upptagas af smärre bilder, alla groft utförda.

Målningarne i tredje och fjerde hvalfvet framställa för det mesta scener ur profeten Daniels historia, nämligen på tredje hvalfvets

norra kappan: *Daniel i lejonkulan*, (*Daniel jalopeurain luolassa*). De två vilddjuren röra honom icke, och den i bibeln omtalade engeln nedsvärfvar i dufvohamn till honom. Omkring den af spetsgård omgifna kulan stå fyra personer.

Södra kappan: *Daniels ovänner kastas för lejonen*, (*Danielin viholliset heitetään jalopeurain luolaan*). En yngre man, vid hvars sida en äldre man samt en qvinna befinna sig, nedstörtar en af profetens vederdelomän. Innan denne ännu hunnit ned, hafva vilddjuren slitit af honom hufvudet och venstra armen. Jämför Daniels bok, kapitlet 6.

Fjerde hvalfvet.

Norra kappan: *Draken i Babel*, (*Babelin lohikäärme*). Daniel, åtföljd af en äldre och en yngre man i långa drägter, står i beråd att förgöra det på en mur liggande odjuret genom att i dess gap insticka kakor, som han, enligt bibelns ord, tillredt af »skott, bäck och hår», och som verkade så kraftigt, att draken sprang i stycken.

Södra kappan: Ämnet möjligen hemtadt från 25 och 26 verserna i 36:te kapitlet i profeten *Hezekiel*, hvilka verser lyda:

Och jag vill gjuta rent vatten uppå Eder, att I skolen rena varda ifrån all eder orenhet; och ifrån alla edra afgudar skall jag rena eder. — Och jag skall gifva Eder ett nytt hjerta och en ny anda uti Eder och taga bort utur edert kött det stenhjertat och gifva eder ett hjerta af kött.

Man ser en äldre man upplyfta sin högra hand, hvarur vatten nedfaller, öfver fyra framför honom knäböjande personer, af hvilka den yttersta är en qvinna. En dufva nedsvärfvar från höjden till den gamle mannen.

Femte hvalfvet.

Norra kappan: *Synderskan vid Kristi fötter*, (*Syntinen vaimo Jesuksen jalkain juuressa*). Vid fariséens bord, betäckt med en rödrandig duk och besatt med två bröd och tre bägare, sitta två äldre män jämte Kristus, hvars fötter Maria Magdalena, lig-

gande på golfvat, aftorkar med sitt hår. Smörjelsekaret står invid henne.

Södra kappan: *Ett af Kristi underverk, (Yksi Jesuksen ihmetöistä).* Framställningen är alldeles enahanda med öfriga bilder i Lojo, hvilka afmåla Kristi underverk, såsom vi framdeles skola blifva i tillfälle att se. Kristus, klädd i ljusgrå dräkt, ses i spetsen för tre lärjungar, hvar och en i manteldräkt och med en bok i handen. Af lärjungarne igenkännes den främste med grå hårkrans kring den kala hjässan såsom Petrus. Framför Kristus knäböjer en figur, hvars hufvudbonad och svallande dräkt tyckes tyda på en qvinna. Då Lazari uppväckande är framställt på den invid belägna hvalfkappan i södra skeppet, och en af Lazari systrar der är återgifven i enahanda dräkt och ställning som qvinnan på nu i fråga varande målning, vore det antagligt, att vi här såge Marta eller Maria mötande Kristus efter deras broders död (Johannes evangelium, 11 kapitlet).

Anmärkning. Vestra kappan i detta hvalf har icke blifvit blottad med hänsyn till den skada, som af kalkdammet kunnat vållas det under detta hvalf uppbyggda orgelverket. Mycket talar dock för, att sagde hvalfkappa icke haft att uppvisa någon figurmålning. — Erinras bör, att alla, till väggarne i kyrkan angränsande hvalfkappor varit öfverkalkade, hvaremot bilderna på öfriga hvalffält qvarstått från katolska tiden.

Hvalfmålningarne i norra sidoskeppet.

Första hvalfvat.

I detta höga och luftiga hvalf ses afbildade på alla hvalfkappor hvitklädda englagesalter, anslående såväl genom det fromma intryck, de göra, som genom det enkla, om en bättre smak erinrande utförandet. De höra alla till de på väggarne i samma hvalf anbringade stora målningar, som framställa: Yttersta do-

men, och hvilka vi senare skola omnämna. I förbigående uppräknas här i fråga varande englar. De äro på

östra kappan: två *domens englar*, blåsande i basuner; (utan underskrift).

De öfriga bära alla underskriften: *englar med passionsredskapen*, (*Kidutuskaluja kantavia enkeleitä*) och äro följande:

På norra kappan: tre med svettduken, lansen (och Kristi hjerta) samt korset;

på vestra kappan: två, med törnekronan och den på en staf fästade svampen, doppad i ätticka och isop; samt

på södra kappan: tre englar, med pelaren (vid hvilken Kristus stod bunden, då han gisslades), tåget och hammaren; gisslet och spikar äfvensom tången, hvarmed de utdrogos. Alla dessa englar hafva spetsiga vingar med olika färger på öfre och undre sidorna.

Andra hvalfvet.

Alla kappor i detta hvalf — såsom ock sjelfva väggen — upptagas af framställningar af legenden om S:t Kristoforus, hvilken i korthet lyder sålunda: Kristoforus var en ofantligt storväxt, somliga säga ända till 12 fot lång, stark, men tillika barnafrom man från Kanaans land. Hans lifstid inföll i medlet af det tredje århundradet, då Decius var romersk kejsare (åren 249—251). Denne hedniske jätte hade beslutat att tjena endast den »starkaste» på jorden och gick så till först i tjänst hos en kristen, men då han fann, att denne var rädd för djefvulen, blef han afgrundsfurstens tjenare. Då han nu med sin nye herre vandrade förbi ett kors, märkte han, att djefvulen var förskräckt, »ty på korset hade frälsaren hängt.» Kristoforus lemnade nu den onde för att tjena Kristus, som han dock ej fann. I stället slog han sig ned hos en eremit, hvars koja stod vid en strid fors, hvilken pilgrimerna till det heliga landet nödgades öfverskrida. Dem bistod han sedan länge och trofast.

En natt hörde han en barnröst ropa på bistånd och gick så ut att hjälpa den späda, som befanns vara ett naket barn.

Detta tog han på sina skuldror och bar öfver forsen, som nu uppbjöd hela sin styrka att rycka dem båda med sig i djupet. Men den trogne färjkarlen släppte ej sin börda, fastän den kändes honom tyngre än någon, som han förr burit. Han sporde blott det späda barnet, huru det kunde vara så tungt, ehuru så litet. Härtill svarade barnet: »Vet du hvad du jämte mig burit? Jo, all verdens synder. Och till tecken derpå skall din staf, som du nu sticker i jorden, bära blad och blommor i morgon.» Barnet försvann i detsamma. Uttröttad föll dess bärare i sömn, efter det han stött sin staf in i jorden, och då han vaknade, hade hans staf slagit rot och utsändt grenar, som buro blommor och blad. Han hade burit Kristus sjelf, han hade tjenat den starkaste och han erhöll namnet Kristoforus, hvilket grekiska namn betyder: den, som burit Kristus.

Men hedningarne ville dräpa den fromme jätten, och dessas härskare, kejsar Decius, *) utsände knektar att gripa honom, som utan motstånd lemnade sig i deras händer. Man försökte nu skjuta honom till döds med pilar, men Guds ande skyddade den fromme mannen, så att alla pilar vände sig i flykten tillbaka mot dem, som afskjutit dem, ja, en af pilarne träffade sjelfva kejsar Decius i ögat. — Kristoforus blef nu inspärrad i ett fängelsetorn, och beväpnade väktare ställdes utanför dörren till detsamma, men en engel i skepnad af en dufva flög in genom gallerfönstret till honom, styrkte hans mod och bringade honom föda. Nu tillgrepo hans fiender svärdet, »som aldrig förlåter» — säga legenderna alltid. Den fromme Kristoforus lät sig halshuggas, efter att först hafva gifvit den grymme Decius rådet att fukta sitt finger i blodet och dermed bestryka och hela sitt af pilskottet skadade öga, hvilket under ock skedde. Till den halshuggnes kropp nedsväfvade hans skyddsengel i dufvohamn för att till himlen upphemta martyrens ande.

De vigtigaste tilldragelserna i den vackra, vemodiga legenden om den fromme jätten, som ville och som slutligen fick

*) Andra säga dennes prefekt Dagnus.

tjena den starkaste i världen, då han minst det väntat, finna vi framställda på de målningar, som pryda det hvalfrum, der vi nu befinna oss.

På den mycket förstörda väggmålningen derstädes se vi jätten Kristoforus, då han, lyst af eremitens lykta, sträfvat fram öfver forsen med sin ofantliga staf i handen, som till tecken af det utlofvade underverkets uppfyllande målaren låtit redan nu skjuta rötter. Bilden af Jesusbarnet på Kristoforus' skuldra har gått förlorad. Strömmen anges genom fyra fiskar. Väggmålningen, hvilken för sammanhangets skull redan här beskrifvits, bär underskriften: *Kristoforus bär Jesusbarnet öfver strömmen, (Kristoforus kantaa Jesuslapsen virran ylitse).*

Östra kappan: *Kristoforus fängslas, (Kristoforus vangitaan).* Här såsom ock på de öfriga hvalfkapporna är Kristoforus framställd i vanlig människostorlek samt barbant. De knektar, som gripa honom, bära hillebarder och krökta sablar.

Södra kappan: *Kristoforus beskjudes förgäfves, (Kristoforusta ammutaan turhaan).* Bågskyttarne äro två till antalet. En pil ses träffa Decius i högra ögat. Kejsaren åtföljes af en med svärd beväpnad man.

Vestra kappan: *Kristoforus i fängelse, (Kristoforus vankeudessa).* Två knektar med hillebarder och svärd hafva infört Kristoforus i fängelset, genom hvars galler man ser martyrens hufvud; engeln i dufvohamn sänker sig ned till honom.

Norra kappan: *Kristoforus halshugges, (Kristoforuksen mestaus).* Bödeln har med svärdet skilt martyrens hufvud från kroppen; en dufva emottar dennes ande. Vid sidan af hufvudgruppen står den af två obeväpnade män åtföljde kejsar Decius, som bestryker sitt skadade öga med det från martyrens hals utströmmande blodet.

Tredje hvalfvet.

Tre af hvalfmålningarna härstädes höra synbarligen tillhopa och syfta på någon af legendernas fromma qvinnor — Maria Magdalena, Genoveva eller någon annan — som från världens

flärd och synd tagit sin tillflykt till ödemarken. Alla äro de betecknade endast med underskriften: *Obekant legend, (Tuntematon taru)*.

På östra kappan knäböjer en qvinna i röd dräkt framför en man i grå munkkåpa, en eremit, som står invid en koja.

Södra kappan visar oss bilden af samma rödklädda qvinna, knäböjande inför madonnan med barnet, hvardera hållande ett äpple i handen.

Vestra kappan: samma qvinna, men nu i gul dräkt, knäfaller samt döpes af den gråklädde, invid en dopfont stående eremiten. En dufva nedsväfvar till den nydöpta.

Norra kappan: *S:ta Katarinas mystiska trolofning med Jesusbarnet, (Jesuslapsen pyhä liitto)*. Man ser madonnan med barnet på sin arm uppenbara sig för den heliga Katarina af Alexandria, åt hvilken Jesusbarnet räcker en ring. Katarina åtföljes af en yngre qvinna. — Denna bild står i samband med den nedan om anbringande väggmålningen, hvilken framställer tilldragelser ur nämnda egyptiska konungadotters lefnad, hvarom mera längre fram.

Fjerde hvalfvet

är egnadt åt Kristi uppenbarelse-historia och himmelsfärd.

Målningarne i detta och följande hvalf äro mycket torftiga, hvad såväl komposition som utförande beträffar.

Östra kappan: *Den klenetrogne Thomas, (Epäuskoinen Tuomas)*. Kristus med en mantel kastad öfver sin kropp och med segerfanan i handen uppenbarar sig för aposteln Thomas, som knäböjande sträcker två fingrar ut mot såret i den uppståndnes sida.

Södra kappan: *Kristus uppenbarar sig för Maria Magdalena, (Kristus ilmoittaa itsensä Maria Magdalenalle)*. Kristus bär samma dräkt och segerfana som på senast omtalade bild, men håller nu i andra handen en stor, jernskodd spade för att tillkännage, att han uppenbarar sig i skepnad af en ortagårdsmästare.

Vestra kappan: *Lärjungarne i Emaus, (Opetuslapset Emauksessa)*. En bordduk, hvarpå ses sex bröd, anger bordet, hvars

fötter icke äro synliga. Kristus, med en lärjunge på hvar sin sida om honom, bryter ett af bröden.

Norra kappan: *Kristi himmelsfärd*, (*Kristus astuu ylös taivaaseen*). Inom en molnring i blått, hvitt och rött ses Kristi fötter samt fällarne af den omgifvande klädnaden — ett naivt, men icke enastående sätt att beteckna frälsarens uppfart mot höjden. — Lägre ned på väggen finner man fyra apostlahufvuden samt glrior, hvilka hört till en grupp af tillbedjande. — Målningen har ej försetts med underskrift och utgör, i följd af vidstående fönsters upphuggning, ett ringa fragment af den bild, som fordom här synbarligen varit anbringad.

Femte hvalfvet.

I detta hvalf, det sista i norra sidoskeppet, framställas i tarfliga, enformiga bilder några af Kristi underverk. På alla fyra målningarna bär Kristus en fotsid, grå dräkt samt är åtföljd af Petrus och en annan lärjunge, båda bärande mantlar och hållande en bok i handen.

Östra kappan: *Kristus botar en döf*, (*Kristus parantaa kuuron*). Kristus utsträcker mot hans öra två fingrar.

Södra kappan: *Kristus botar en blind*, (*Kristus parantaa sokean*). Den blindes tillstånd är angifvet genom fullständig frånvaro af högra ögat, hvars sedvanliga ställe Kristus berör med ett finger.

Vestra kappan: *Kristus botar en dumbe*, (*Kristus parantaa mykän*). Kristus sticker ett finger in i den stumma qvinnans mun.

Norra kappan: *Jesus helar krymplingar*, (*Jesus parantaa raajarikkoisia*). Framför honom knäböja två krymplingar, af hvilka den ena saknar högra foten.

Hvalfmålningarne i södra sidoskeppet.

Första hvalfvet.

Östra kappan: *Herren Gud med två englar, (Herra Jumala kahden enkelinsä kanssa)*. Denna ofvanom »Paradiset» anbringade bild visar oss Gud Fader åtföljd af två englar inom en molnring i grått, rött och hvitt. Platsen synes antyda, att Gud här framställts såsom världens skapare.

Södra kappan: *Pelikanen matar med sitt blod sina ungar, (Pelikani ruokki poikiaan verellänsä)*. Bilden, en känd symbol af Kristus och hans kyrka, visar oss en stor fågel, närmast lik en svan, som hugger sig med näbben i bröstet, hvarur blodstrålar utspringa till de i boet liggande ungarnes näbbar.

Norra kappan: *Gud i en brinnande buske, (Jumala palavassa pensaassa)*. Öfre delen af Gud Faderns gestalt synes höja sig ur en i rött målad buske. Han uppenbarar sig för Moses, som sittande på marken aftagit sin ena sko och är i beråd att lösa den andra från sin fot. Moses bär äfven på denna bild horn.

Vestra kappan: *Vitnesbördens taflor, (Todistuksen taulut)*. Gud, hållande i venstra handen ett rundt föremål (verldsäpplet?) höjer sig ur en i granna färger målad molnring, liknande en stor blomma samt räcker lagens taflor åt Moses, som med staf i handen, men utan horn, stående emottar dem. Bakom honom ses en äldre man, sannolikt Aron. Bilderna i detta hvalf, med undantag af Pelikan-bilden, äro svaga prof på målningarna i Lojo kyrka.

Andra hvalfvet.

Östra kappan: *Jungfru Maria beskyddar menskligheten, (Neitsy Maria suojelee ihmiskunta)*. Den gloriekrönta madonnan i stor gestalt, stjernbeströdd ljus dräkt och med upplöst hår höjer sig något öfver jorden och utbreder sin mantel öfver en skara

nakna qvinnogestalter, 23 till antalet, hvilka med till bön sammanlagda händer samlats kring henne.*)

Norra kappan: *S:t Laurentius marteras*, (*P. Lauri marttyrina*). Enligt legenden var Laurentius en högre prestman, arki-diakon hos romerska biskopen Sixtus II, efter hvars martyrdöd år 259 äfven Laurentius hotades af kejsar Valerianus med samma öde, om han ej afsade sig Kristus och framgåfve kyrkans skatter. Då han ej gjorde detta, blef han dömd, att lefvande sakta stekas. På halstret bibehöll Laurentius så gladt mod, att han skämtande sade åt den invid kolelden stående kejsaren: »Tag nu af den ena sidan, som redan stekt är, och ät, under det att den andra beredes.

På målningen i Lojo ser man Laurentius ligga naken och bunden på ett jernhalster ofvanom en koleld, som upplifvas med handpustar af två karlar, till hvilka en tredje närmar sig bärande på ryggen en säck, antagligen innehållande kol eller annat bränsle. En dufva nedsväfvar beredd att emottaga martyrens förlossade ande. Vid halstret står kejsar Valerianus med en stor spira i handen och åtföljd af en äldre man samt en tjenare med draget svärd.

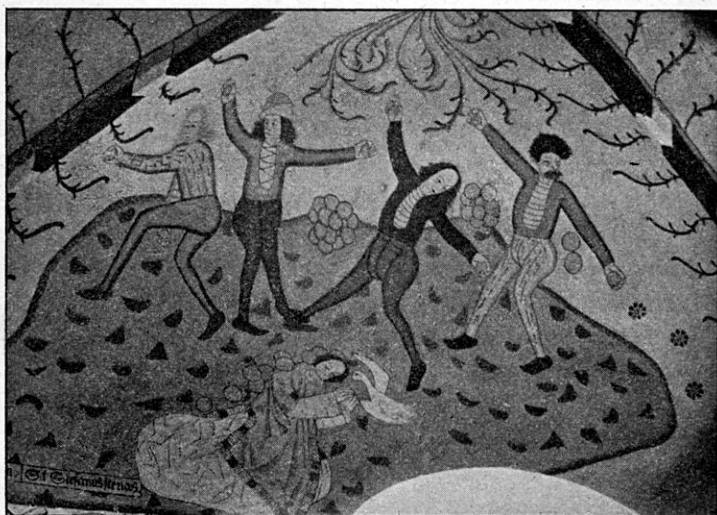
Såsom redan är nämnt var *S:t Laurentius Lojo kyrkas skyddshelgon*.

Ett större lif och i allmänhet något uttrycksfulla ansigten karaktärisera denna, något realistiska målning.

Vestra kappan: *S:ta Elisabet utdelar allmosor*, (*P. Elisabet jakaa almuja*). Elisabet i listiden landtgreffinna af Hessen och Thüringen — hon dog år 1231 — var känd för sin välgörenhet och utkorades efter döden till de fattigas och armas skyddshelgon. På målningen i Lojo ser man henne, iklädd en rik med fjäderlika garneringar kantad dräkt, utdela bröd och andra gåfvor åt sex behöfvande, alla lytta och ofärdiga karlar.

*) Af allmoge i Lojo har jag hört denna målning benämnas »Susanna», som sades hafva varit en from hustru, hvilken Gud derför väl-signat med många barn.

Södra kappan: *S:t Stefanus stenas*, (*P. Stefanus kivitetään*).
Diakonen Stefanus, som han benämnes, var kristendomens förste martyr och hölls därför äfven hos oss i högsta ära. Han stenedes omkring år 36. Stefanus är framställd lågt ned på hvalfkappan och iklädd en kåpa, prydd i närmaste likhet med S:ta Elisabets nyss beskrifna skrud. Han har redan dignat ned till marken, och på hans rygg ligga elfva stenar, under det hans bödlar — alla unga, raska karlar med ett lif i sina rörelser, som är allde-

S:t Stefanus stenas.

les främmande för våra kalkmålningar skynda — att öka den lugne, undergifne martyrens börda. En dufva flaxar vid den döendes mun, beredd att mottaga och till himlen upphemta hans odödliga själ.

Tredje hvalfvet.

Östra kappan: *Kristus lärar i templet*, (*Kristus opettaa templissä*). Den unge Jesus sitter på en tribun, under det en yngre man knäböjer på hans venstra sida, och hans moder när-

mar sig honom från motsatt håll, visande honom sitt blottade bröst till tecken af hennes moderliga myndighet.

Norra kappan: *Djefflagästabud*, (*Paholaisten pidot*). Tre män och tre djefflar äro samlade kring ett bord, betäckt med en utsydd duk, hvarpå man ser bröd, dryckeskärl och tärningar (?). Två af djefflarne sitta eller kräla på golfvet, sträckande sina långa, rörlika tungor in i dryckésbägarena. En tredje står upprätt, hållande sina händer omkring två närsittande personer, af hvilka den ena fattar om djeffvulens hängande bröst.

Djefflagästabud.

Vestra kappan: *Klockringning*, (*Kellon soitto*). I midten af bilden ses en större, på en ställning upphängd klocka, i hvars tåg en i grå dräkt klädd karl håller. Tre personer knäböja vid klockans ljud. En dufva sväfvar öfver gruppen.

Södra kappan: *Lefvande och döda hedra Guds moder*, (*Elävät ja kuolleet kunnioittavat Jesuksen äitiä*). Denna stora målning, som ej saknar effekt, visar oss öfverst madonnan med barnet på armen och stående inom en ringgloria eller ett moln. Närmast tillbedjas de af två heliga qvinnor. Lägre ned ser man

tre gestalter uppstiga ur sina öppnade grafvar för att deltaga i den hyllning, som visas madonnan och barnet af en grupp knäböjande män och qvinnor, till antalet inalles åtta.

Fjerde hvalfvet.

Södra kappan: upptages af endast qvistornament. På två af de öfriga hvalfkapporna framställas legender rörande madonnans underverk, hvilka dock ännu icke kunnat tydas, hvarför hvardera betecknats med underskriften: *Obekant legend, (Tuntematön taru)*. Det återstår således endast att berätta, huru målaren framställt situationerna.

Östra kappan: Man ser en yngling i röd rock och snäfva, gröna benkläder knäböja framför den vid hans sida stående madonnan med barnet. Bakom honom, som håller ett föremål, närmast likt en knif i handen, står en djefvul, fattande med ena handen i ynglingens arm och med den andra i en med vidjor sammanbunden ställning af egendomlig form. Emellan djefvulen och ynglingen kringflyga gulfärgade stycken af, måhända, ett söndersprunget hjul.

Vestra kappan: Madonnan, med barnet på sin högra arm, sträcker med den venstra en staf mot en på en matta liggande, i grå munkdräkt klädd man, som synes vara död, och vid hvars fötter en man i abbottslik dräkt knäböjer. En djefvul lutar sig öfver den liggande mannen samt håller ur ett kärl en vätska öfver hans hufvud.

Norra kappan: *Jesus och Johannes samt deras mödrar, (Jesus ja Johannes ynnä heidän äitinsä)*. Man ser madonnan med barnet stående till venster för åskådaren, under det att till höger ett naket barn sitter på marken, och en karaktäristiskt hållen matrona knäböjer. Gruppens likhet med en och annan santa-familiaframställning har betingat dess benämning.

Femte hvalfvet.

Östra kappan: *Legenden om enhörningen, (Taru yksisarvista)*. Denna på en österländsk saga ytterst grundade legend

förtäljer om ett ökendjur med ett enda ur pannan rakt framspringande horn, hvilket skygga djur ej läte sig fångas af någon jägare, men som tryggt skulle lägga sitt hufvud i skötet på en ren jungfru. Den kristna kyrkan såg i detta sagans djur en symbol af Kristus, som lät sig födas af en jungfru. I enstaka bilder ofta nog förekommande på medeltids broderier äfven i vårt land framträder »enhörningen» i en fullständig jagtsцен på nu i fråga varande hvalfmålning. Den har tagit sin tillflykt till skötet af en i hvit

Legenden om enhörningen.

dräkt klädd ung qvinna, som slår ett band kring djurets hals, under det de jägare, hvilka förföljt det, fälla sina spjut mot dess länder och med hornsignal tillkännagifva jagtens afslutning.

Södra kappan: *Den rike mannen och Lazarus* (?), (*Rikasmies ja Lazarus?*). Så snart denna egendomliga bild framträdde ur det lager af hvitlimning, som betäckt densamma, hördes allmogén i Lojo benämna den: den rike mannen i helvetet och Lazarus i Abrahams sköte, och mera passande namn torde man ej vara i stånd att gifva denna målning. — Högst upp sitter ett barn i famnen på en gloriekrönt person inom en molnring af den på Lojo-bilderna vanliga fasonen. Lägre ned står en naken man med

utsträckt tunga i en af eld omgifven kittel, höjande högra handen mot gruppen i skyn, under det han sänker den venstra, hvori han håller ett gult klot, mot ett stort,grått djur, närmast likt ett svin — möjligen en salamander, enligt målarens föreställning — hvilket rör sig vid elden med ett dylikt gult klot i munnen.

Vestra kappan: *Obekant legend, (Tuntematon taru)*. Madonnan med barnet på armen uppenbarar sig inom ett blomkalklikt, på ett kors hvilande moln för två män.

Norra kappan: *Lazari uppväckelse, (Jesus herättää Lazaruksen)*. Kristus, åtföljd af Petrus, vid hvars sida en af Lazari systrar (jämför sid. 24) knäböjer, utsträcker handen öfver grafven, ur hvars djup den i svepning klädde Lazarus höjer sig.

Väggmålningarne i Lojo kyrka.

Beskrifningen af dessa väggmålningar skall börja med omnämmandet af de få bilder, som anträffas på sjelfva korväggen i midtelskeppet, samt derefter öfvergå till dem i södra skeppet — på dettas östra, södra och vestra vägg; vidare till bilderna på midtelskeppets vestra vägg samt slutligen till norra skeppets samtliga trenne väggpartier: i vester, norr och öster.

Korväggen i midtelskeppet.

S:t Henrik och Lalli, (P. Henrik ja Lalli). Denna bild är belägen på norra sidan om korfönstret. Finska kyrkans skyddshelgon, den helige Henrik, bär hvit undre samt grön öfre dräkt. Kåpan är röd. Mitran har gröna band. Helgonets gestalt och anletsdrag äro ungdomliga. S:t Henrik upplyftar handen till utdelande af välsignelse, under det han triumferar öfver hedendomen, representerad af helgonets baneman, den finska bonden Lalli,

hvars figur, ty värr, är mycket skadad — hufvudet och en del af kroppen hafva gått förlorade i följd af korfönstrets utvidgande. Lallis kostym utgöres af kort, röd rock samt hvita åtsittande benkläder.

Nedanom denna bild befinner sig den på sidan 16 omnämnda vapenskölden för Svärd—Kurki ättetgrenen. En engel i hvit dräkt står som sköldbärare på norra sidan; svaga spår af en dylik figur skönjdes äfven på södra sidan. Till det Svärdska vapenmärket är på denna sköld tillagda två otydliga föremål, ett på vardera sidan om svärdet. I tekniskt utförande skilde de sig vid bildens blottande från öfriga målningar i kyrkan och äro måhända senare ditmålade; kanske skola de föreställa de tvänne hjertan eller näckblad, som den yngre Kurki-ätten bar i sitt vapen och som möjligen någon ättling önskade se förenade med biskop Arvid Kurkis minnesmärke i Lojo kyrka. Det är på grund af denna vapensköld, man kan bestämma tiden för Lojomålningarnes uppkomst till åren 1510—1522.

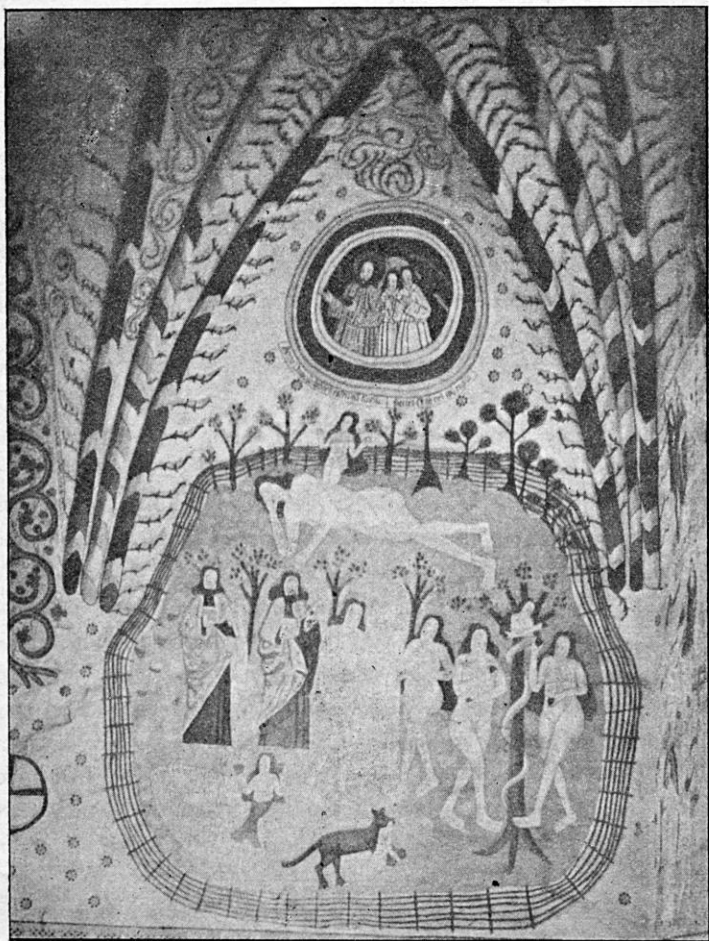
Här anträffa vi första gången ett af de i Lojokyrka flerstädes förekommande så kallade *invigningskors*, omgifna af en rundel. Sådana märken plägade beteckna platser i muren, hvarest någon af biskop eller högre kyrklig myndighet invigd sten var inmurad.

På södra sidan om korfönstret finner man den mycket skadade bilden af ett andligt helgon, iklädd hvit undre samt grå öfre dräkt, hvaröfver en gulfodrad grön kåpa är påsatt. Kostymen är den biskopliga med krumstaf, men utan mitra. Den ungdomliga gestalten synes dock hålla i handen en mitra eller något annat föremål, hvars konturer bilda en vinkelspets.*) Underskriften lyder: *Okänd biskop, (Tuntematon piispa)*. — Vid sidan är ett *invigningskors*.

Anm. Ofvanom sistnämnda biskopsbild ses i muren fragment af en arkitektonisk prydnad, bildad af tre, ungefär en meter höga rader af på kant ställda tegel, hvilka varit, effektivt nog, målade i form af spetsrutor.

*) Se anmärkningen till denna sida.

**Södra skeppet.
Första hvalfrummet.**

Paradiset.

Östra väggen: *Paradiset, (Paratiisi)*. Nedanom hvalfmålningen »Gud Fader med två englar» (se sidan 30) vidtager denna stora väggmålning. Tre olika scener äro här framställda inom

den inhägnad, som föreställes omsluta lustgården. Öfverst ses Evas skapelse. Adam slumrar på marken, och Evas späda gestalt höjer sig upp från hans refben.

Nedanom denna bild är en dubbelmålning: i midten framställes äktenskapets instiftelse, dervid Gud Fader i fotsid; hvit dräkt förenar Adams och Evas händer i närvaro, kuriöst nog, af två vitnen, tvänne äldre män i den på Lojobilderna sedvanliga apostoliska långdräkten med mantel. Hvardera håller en bok i handen.

Vid sidan är syndafallet afbildadt. Ormen, som slingrar sig kring trädet, antar upptill skapnad af en qvinna och framräcker såväl åt Eva som ock åt Adam ett äpple. Bägge hålla dessutom en dylik frukt i hvardera handen. — I paradiset lustgård ses för öfrigt åtskilliga träd, en liten sjö, hvarur höjer sig en sirén i qvinnoskepnad, som slutar i en fiskstjert. Hon kammar sitt långa hår. Nederst framsmyger en räf, hållande i munnen en fågel.

Södra väggen: Öfverst på hvardera sidan om fönstrets hvalfbåge finner man bilder af två qvinnliga helgon med dem tillkommande attributer, nämligen österom fönstret: s:a *Justina* med korset och s:a *Katarina* af Alexandria med hjul och svärd; vesterom fönstret åter: s:a *Eufemia* med svärd i handen och ett qvarnhjul hängande kring halsen äfvensom s:a *Dorotea* med sitt attribut, en blomsterkorg.

Nederst på samma vägg och österom fönstret: *Utdrifningen ur paradiset*, (*Paratiisista karkoittaminen*), en fragmentarisk bild, på hvilken i följd af fönstrets utvidgande större delen af Adams gestalt blifvit förstörd.

För öfrigt upptages väggen af anslående, smärre framställningar ur legenden om Joakim och Anna, den heliga jungfruns föräldrar, hvilken legend viste att om dem berätta följande:

Joakim, en rättskaffens man, gifte sig med en qvinna af Davids stam och lefde med henne i tjugu år, men utan lifsfrukt. Då han en gång gått upp i templet för att offra, hånades han därför och utdrefs derifrån, ty det var skrivet i lagen, att den man skulle vara utesluten från Herrans tempel, som ingen lifsfrukt

hade med sin maka. Detta grep Joakim så djupt, att han med sina tjenare och sin boskap drog långt bort hemifrån, till öknen. Då hans hustru Anna erfor detta, beklagade hon sig inför Gud, som sände en engel, hvilken hugsvalade henne och lofvade henne ett barn, som varder glädje i hela världen. Samma engel uppenbarade sig ock i en ynglings gestalt för Joakim i öknen samt uppmanade honom att åter begifva sig hem. Joakim följde engelns befallning och mötte vid hemkomsten sin maka i den »gyllene porten» till staden samt försonade sig med henne i en omfamning. Då tiden var fullbordad, födde Anna en dotter och kallade henne Maria. Redan vid tre års ålder fördes barnet upp i templet, och då hon var tio år, var hon fullkomlig i visdom och gudliga böner, så att alla ynglingar täflade om hennes hand. För att afgöra, hvem af dem skulle få henne till hustru, tillsade öfverste-presten i templet dem att lägga sina stafvar på altaret. Den, hvars staf följande morgon, slagit ut i grönska, vore den utvalde. De gjorde så, utom en redan äldre, ehuru ogift man, den fromme Josef, som var för anspråkslös att vilja täfla med de unge. Då öfverste-presten det märkte, tillsade han Josef att på altaret nedlägga äfven sin staf, och då morgonen kom, var det Josefs staf, som utvecklat blad, och var han alltså Marias utkorade make. Det är scener ur denna legend vi här, såsom nämndes, ega tillfälle att se afbildade.

Till venster om fönstret två bilder, den ena: *Joakim afvisas från altaret, (Joakim karkotetaan altartilta)*. Den något fragmentariska bilden låter oss se Joakims på altaret nedlagda offer nedrulla till golvet. Vid altaret står öfverste-presten samt bakom honom en tjenare med ett, i besynnerlig form böjdt svärd.

Den andra målningen framställer: *Joakim i öknen, (Joakim korvessa)*. Flyktad till öknen uppsökes Joakim af samma engel, som nyss tröstat hans bedröfvade maka. Af Joakims figur återstår — äfven fönstret i detta hvalf är utvidgadt — blott ett fragment. Engeln är framställd i skepnad af en ung man med vandringstaf under armen. Som biperson, angifvande ökenlifvet, är

målad en herdegosse, omgifven af några djur (gumse och lam) samt blåsande i sin lur.

Till höger om fönstret framställes öfverst: *Annas bedröfvelse*, (*Annan murhe*), en liten anslående, stämningsfull bild. Från höjden nedkommer till den i djupaste sorg försänkta Anna en engel, hållande i handen ett *språkband*, hvarpå i mycket utplånad medeltidskrift ännu kunna skönjas orden:

let af at — — — —

Slutet af meningen är förstördt, men synes hafva bestått af ett ord, bildadt af fem bokstäfver — sörja? gråta? klaga? eller något dylikt ord, som lämpligt kunde afsluta engelns uppmaning till den öfvergifna makan. *). Bakom Anna ses fragment af en qvinnobild.

Nedanom denna bild är målningen: *Joakims och Annas möte i den gyllne porten*, (*Joakim kohtaa Annan kultaissessa portissa*). Joakim i resdrägt med kapuschong omfamnar sin i dok klädda hustru vid deras möte i stadsporten, *porta aurea*, såsom legenden benämner den. Äfven på Lojo-bilden är denna port rikt prydd med stjerntrafarett.

Följande målning är en interiör, benämnd: *Marias födelse*, (*Marian syntyminen*). Vi se Anna med det nyssfödda Mariabarnet hvilande i en säng och emottagande besök af två qvinnor, af hvilka den ena medför ett bröd och en dryckeskanna. Den gul-färgade sängen med dess snidade gafvelstolpar, de egendomliga dynorna med öfverdragen tillknutna i hörnen, moderns veckade mössa och nattkappa, barnets i gult och rött färgade lindor m. m. gifva bilden ett icke ringa etnografiskt intresse.

Invigningskors.

Andra hvalfrummet.

Österom fönstret, öfverst: *Bebådelsen*, (*Ilmestys*), en ganska fin och anslående, men delvis förstörd bild enligt traditionel kom-

*) *Let af at* är naturligtvis liktydigt med: upphör att. Då detta språkband, såsom lemnande ett bidrag till utredande af Lojo-målarens härstamning, är af särskild vikt, har det vid restaureringen af bilden lemnats ovidrördt, i hopp om framtida uttolkning af slutordet.

position. Engeln Gabriel är bevingad och bär en stor blomsterspira.

Såsom allmänt bekant firas minnet af Marie bebådelse ännu tills vidare hos oss med gudstjenst, i regeln den 25 Mars. Kanske man mindre allmänt lagt märke till, att den föregående dagen är i almanackan förbunden med engeln Gabriels namn.

Nedanom nu omtalade målning ses: *Marie kyrkogång*, (*Marian kirkon käyminen*). På ett nedre plan af bilden ses föräldrarne, hvilka till kyrkan beledsaga sitt treåriga barn — på bilden oväntadt stort till växten. Flickan emottages på den brädgång som leder till kyrkan, af en öfverste-prest, åtföljd af en kanik med tonsur, hvilka båda synas hafva utträdt ur templet, en byggnad med sex rader fönster och tegeltak.

Denna lilla, ganska trefliga bild torde af våra förfäder hafva betraktats med det intresse, som egnas minnet af en stor högtid Till hågkomst af jungfru Marias första kyrkogång firades nämligen äfven hos oss under landets katolska tid och sannolikt ännu långt senare den 2 Februari en stor kyrkofest: Kyndelsmessan, Kynttilämessu, så benämnd, emedan på den dagen kyrkans ljusförråd invigdes, dervid talrika och präktiga vaxljus brunno på madonnans altare. Ännu i dag vet vår almanacka att för den 2 Februari erinra om »Marie kyrkogång», och bär söndagen näst före eller efter sagde dag fortfarande namnet: kyndelmesso-söndagen.

Följer så: *Marias och Josefs trolofning*, (*Marian ja Josefin kihlaus*). En öfverste-prest törenar deras händer. Till tecken af Guds vilja i fråga om denna akt bär Josef sin grönskande staf. Af Marias figur återstår blott ett fragment.

Anordningen af senast beskrifna väggmålningar i första och andra hvalfrummet af södra skeppet ansluter sig icke, såsom för öfrigt i denna kyrka vanligt är, till arkitektoniska förhållanden. Utan hänsyn till dem har målaren utfört den ena lilla bilden invid den andra, så att dessa, om de vore omslutna af ramer, ganska mycket skulle erinra om genretaflor upphängda på vägarne i ett galleri. I och för sig förtjena dessa små framställnin-

gar ur jungfru Marias hem uppmärksamhet såsom i sitt slag hörande till de bästa alster af medeltida målningskonst i våra kyrkor.

För att fylla ett tomrum vid sidan af »Marie kyrkogång» har målaren framställt ett qvinnligt helgon, en nu mera fragmentarisk och obestämbär bild, då intet attribut finnes qvar, som kunde ange, hvem bilden skall föreställa. Målningen saknar underskrift.

På vestra sidan om fönstret finner man öfverst: *Gerningarnes vågskål*, (*Tekojen vaaka*), detta i vårt forntida kyrkliga måleri mycket omtyckta ämne, hvilket här enligt traditionen behandlats, i det att engeln Mikael väger dygden, i skepnad af ett spädt barn, samt lasten i djeflagestalt, och befinnes den senare allt för lätt.

Nedanom ses tvänne dokklädda heliga qvinnor: s:ta *Veronika* med svettduken och s:ta *Gertrud* med en stor slända. Det var Veronika, som med sin duk borttorkade svetten från Kristi anlete, då han bar sitt kors, hvarvid hans bild aftecknade sig på duken, som nu förvaras i Peterskyrkan i Rom.

Under dessa figurbilder ses åter ett *invigningskors*.

Tredje hvalfrummet.

De vise män från Österlandet, (*Tietäjät Itäiseltä maalta*) är underskriften på den stora väggmålning, som har plats ofvanom dörren till förstugan. Till venster för åskådaren ses en engel förkunna budskapet om frälsarens födelse för en herde, som med sin lur i handen, vaktar trenne lam. Till höger sitter Maria med barnet på en tribun, inom en halmbetäckt portgång, genom hvilken »Betlehems-stjernan» lyser. Jesusbarnet öppnar en »vacka», som bjudes det af en knäböjande äldre, mantelhöljd man, bakom hvilken stå två män i korta dräkter, den ene hållande i handen ett föremål, närmast likt ett kyrkligt kärl med spetsigt lock (en så kallad *pixis*); den andras skänk består af ett dryckeshorn. Alla de vise männen bära stora röda hufvudbonader.

Restaurerandet af denna, sannolikt af fukt skadade väggmålning kunde ej fullkomligt utföras. Med så varsam hand som möjligt uppdrogos dock med röda streck de konturer, som antagligen på bilden ursprungligen förekommit. Forskaren bör sålunda ej kunna missledas i fråga om hvad, som qvarstår af den ursprungliga bilden, hvaraf för öfrigt blott mindre viktiga delar, för det mesta af djurkropparne, voro utplånade.

På hvardera sidan om ingångsdörren anträffa vi två fragmentariska och egendomligt groteska bilder: österom dörren ett uppspärradt gap af ett stort, till färgen gult vilddjur; på andra sidan åter en karrikerad bild af en kullbytterad man med nedhängande åsneöron och klädd i ett slags röd narrdrägt. Bägge äro lemnade utan inskrifter och hafva jämte den i samma hvalf anbringade målningen: »Djeflagästabud» samma uppgift som bilderna i förstugan, nämligen att kraftigt mana kyrkobesökaren att vid inträdet i Herrans hus lemna alla syndiga tankar.

Under bågen till följande hvalf ses ett *invigningskors*.

Fjerde hvalfrummet.

Kristi stamträd, (*Kristuksen sukupuu*) upptager hela väggen härstädes. Då stamträdet bär på ena sidan 12, på den andra 11 grenar och sålunda betecknar inalles 23 slägtleder, bör man antaga, att den på marken slumrande gamle mannen, ur hvars sköte stamträdet uppväxer, rätteligen skall föreställa Assa, icke urstamfadern Abraham. — Hvarje gren avslutas med ett rätt vackert och färgrikt blomsterornament, ur hvilket en af stamfädernas bröstbilder höjer sig med händerna hoplagda till bön. Öfversta grenen åt öster uppbär Maria med Jesusbarnet; motsvarande gren åt vester åter en ung gloriekrönt man. Högst uppe på stamträdet är måladt ett kors, fästadt vid stammen och uppbärande Kristus, som uppgifvit sin anda. En dufva nedsväfvar till frälsaren. — Bilden, ehuru enformigt tecknad, saknar icke färgrikedom samt en viss stämning.

Följer så ett *invigningskors*.

Femte hvalfrummet.

Södra väggen, österom fönstret. Öfverst: fragment af obekant, sittande naken gestalt, öfver hvilken en dufva sväfvar. (Utan underskrift.)

Derunder: *Den stora vindrufklasen, (Suuri viinimarja-rypäle)*. De tvänne af Josua utsända spejare, hvilka egde att undersöka landets fruktharhet bortom bäcken Eskol, framställas återvända, bärande på axlarne en stör, hvarpå en ofantlig »vindrufklase» hänger. Af mannen närmare fönstret återstår blott ett fragment.

Nederst: *Flykten till Egypten, (Pako Egyptiin)*, ett fragment, som visar oss endast Josef ledande åsnan, hvaraf blott framdeln är synlig, hvarför äfven bilden af Maria med barnet gått förlorad. Bakom åsnan ses ett träd med frukter, om hvilket legenden vackert berättar, att det böjde ned sina höga grenar för att bjuda sin läskande frukt åt de utmattade heliga flyktlingarne.

Vesterom fönstret, öfverst: fragment af en på en gul tribun sittande äldre man med röd bok. (Utan inskrift).

Nedanom: *Barnamordet i Betlehem, (Betlehemin lasten murha)*. Två män, hvardera med blottad knif, stå i beråd att dräpa hvar sitt barn, som de påträffat. Dessutom ses ett barn, hängande med hufvudet nedåt, men dess mördares bild har förstörts vid fönster-utvidgningen.

Den utförliga framställningen af Kristi lidandes historia vidtager nu omedelbart för att fortgå genom följande fyra hvalfrum. Till först möta vi den utmed hela panelen i detta hvalfrum gående och tre olika scener återgifvande målningen: *Jesus beder i Getsemane och förrådes, (Jesus rukoilee Getsemanessa ja petetään)*.

Första afdelningen, på södra väggen, framställer Jesus ensam bedjande i Getsemane, hvars träd och örter målaren försökt återge. Kristus är här, såsom oftast på till denna serie hörande målningar, iklädd en fotsid, enkel, grå dräkt. Oaktadt den naiva teckningen af den på marken liggande Kristus, saknar denna bild

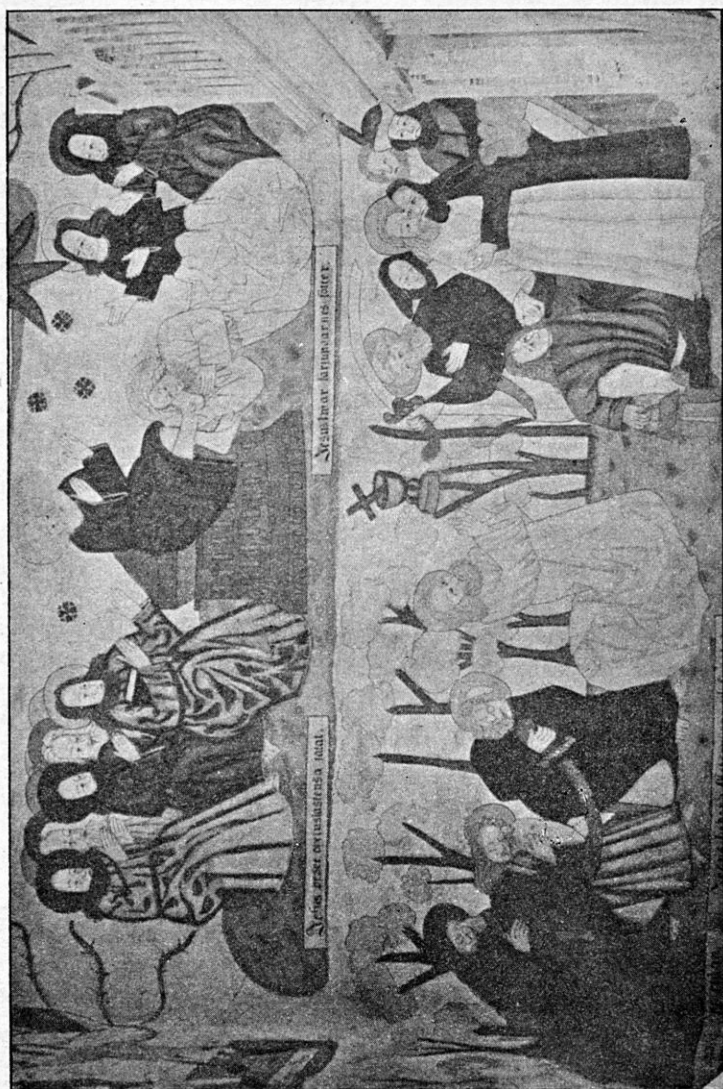
ej stämningsfullhet. Andra afdelningen — vi öfvergå nu till vestra väggen — visar oss till venster Kristus likaledes bedjande i örtagården, men dessutom de tre insomnade lärjungarne, af hvilka Petrus bär vid sidan en krokig sabel. Framför den knäböjande Kristus uppenbarar sig i skyn en kalk, hvori ett litet kors hänvisar på hans offerdöd. — Till höger framställes, huru Kristus förrådes af Judas, hvilken omgifven af tre män kysser sin mästare. Denne framsträcker dervid sin hand, hvori han håller ett afskuret öra, mot den af Petrus slagne Malkus, öfverste-prestens tjenare, hvars lykta står invid den till marken fallne karlen. Petrus håller sin sabel ännu lyftad efter hugget.

Bilden ofvanom nyssnämnde målning är benämnd: *Jesus två lärjungarnes fötter*, (*Jesus pesee opetuslastensa jalat*). I midten af bilden sitter Petrus, hvars ena fot Kristus håller i handen. Scenen omgifves af de öfriga apostlarne, fördelade i två grupper. Åtta af dem äro fullt synliga, alla med bara fötter och sträckande fram sina händer mot mästaren. Glorior angifva de bakom stående lärjungarne.

Öfverst på samma vägg: *Jesu intåg i Jerusalem*, (*Jesuksen ratsastaminen Jerusalemiin*). Man ser Kristus ridande på åsninnan och åtföljd af Petrus samt tre andra lärjungar, alla med böcker i händerna. Glorior beteckna de längre bort framtågande lärjungarne. Framför åsnan är en röd mantel utbredd på marken. Den »lille mannen», Zacheus, står på en trädgren och håller i handen knippen af axlika qvistar och strån, hvilka torde föreställa palmblad.

Orgelhvalfrummet i midtelskeppet.

Då orgelverkets läktare upptager detta hvalfrum, möta oss här flera fragmenter af de målningar, hvilka ursprungligen fyllt rummets väggytor och närmast stående pelares vestra sidor. I synnerhet gäller detta de under läktaren befintliga bilder, hvilka dels betäckas, dels undanskymmas af läktarens barriärer och stöttor.

1. Jesus två lärjungarnes fölter. 2. Jesus beder i Getsemane och förrädes.

Söderom kyrkans ingångsdörr i vester är bilden: *Kristus bespottas*, (*Kristusta pillkataan*). Han är framställd med rep om lifvet samt ledd af knektar, under det en karl i brokig dräkt med komiska åtbörder hånar honom. — Norrom sagde dörr ser man: *Kristus törnekrönes*, (*Kristus kruunataan orjantappuroilla*). En hand framräcker mot honom ett hopvridet, till färgen gult risknippe.

Ofvanom läktarens trossbotten anträffa vi högre upp samt söderom fönstret en rätt vacker: *mater dolorosa*, en bild af den sörjande gudsmodern med nio svärd riktade med spetsarne mot hennes hjerta, samt derunder ett större fragment af: *Nattvarden*, (*Pyhä ehtoollinen*). Kristus sitter bakom bordet samt fattar såväl i brödet som vinkannen. Mot hans bröst hvilar Johannes. Konturer af ytterligare några lärjungar äro synliga i bakgrunden; Judas har plats på framsidan af bordet.

Norrom fönstret framskymtar högre upp en veckrik grå klädnad på en knäböjande gestalt. Två öfver bilden dragna blodstrålar gifva tillkänna, att vi här hafva framför oss en sannolikt välbibehållen, ehuru nu af läktaren till större delen undanskymd bild af s:t Franciscus, den excentriske stiftaren af fransiskanerorden, hvilken genom ett underverk emottog från Kristi fem sår blodstrålar, hvilka märkte för listiden hans kropp på samma ställen, som den korsfäste varit fastnaglad. S:t Franciscus stiftade sin klosterorden år 1208. Bilden saknar underskrift.

Nedanom denna bild finner man ytterligare ett fragment: *Kristus hudflänges*, (*Kristus ruuskitaan*). Kristus är naken. En bödelsknekt med riset anger ämnet för målningen.

Norra skeppet.

Femte hvalfrummet.

Vestra väggen: Skildringen af Kristi lidandes historie fortsättes här i nu mera icke afbrutna, stora och i synnerhet i etnografiskt afseende rätt intressanta målningar, af hvilka den längsta raden af hithörande bilder har en längd af inemot 16 meter.

Öfversta bildraden upptages af framställningen: *Kristus inför Kaifas, (Jesus Kaifan edessä)*. Figurerna äro till antalet sex. Kristus ledes, bunden, af två knektar inför den på en tribun sittande Kaifas, bakom hvilken man ser en äldre man och en yngling. Denna och nästföljande målning lemna godt tillfälle till kostymstudier i och för afgörande af den ungefärliga tidpunkt, då Lojo kyrka pryddes med dessa al-secco bilder.

Nedanom ses: *Jesus inför Pilatus, (Jesus Pilatuksen edessä)*. Pilatus innehar plats på en tribun och är iklädd en vid, till färgen röd dräkt samt ett slags hertigshatt på hufvudet. Bakom honom står en äldre tjenare samt en knekt med hillebard. Kristus är framställd naken, med ett rep kring lifvet och ett grått mantelstycke kastadt öfver skuldrorna. En knekt håller i repet. Ytterligare två knektar möta oss på denna kostymrika bild.

Nedersta raden: en dubbelbild med underskrift: *Jesus dömes och bär sitt kors, (Jesus tuomitaan ja kantaa ristiänsä)*. Till vänster en bild i komposition lik de nyss beskrifna, men den på tribunen nu sittande mannen i hertigshatt skall sannolikt föreställa Herodes. Kristus är fortfarande bunden, iklädd sin gråa dräkt. Fem tjenare och knektar i olika dräkter omgifva hufvudpersonerna. — Till höger se vi Kristus bära sitt kors. Törnekrönt och med repet kring midjan dignar han under bördan af korset, hvars fotända uppbäres af Simon af Cyrene, en man med hvit kapuschong öfver sin gröna dräkt. Jesu moder följer efter försänkt i djup sorg. Fyra knektar med klubba, bardisan, morgonstjerna och andra vapen omgifva Kristus.

Norra väggen, öfverst: *Kristus afklüdes, (Kristus riisu-taan)*. Han utför afklädnaden sjelf, under det att en knekt, som talar med den på en tribun sittande Pilatus, håller fatt honom. Sex knektar med hillebarder, spjut och svärd höra vidare till denna stora grupp.

Denna bild är, som nämndes, den öfversta af målningarne på nu i fråga varande vägg och utvisar, att bildserien fortgår ej blott uppifrån nedåt eller tvärtom, utan stundom öfvergår från

vägg till vägg. För att ej göra ett allt för stort språng i berättelsen, skola vi nu till först omnämna de nedersta bilderna härstädes för att till sist beskrifva den mellersta raden af målningar. Vi möta då i en följd från vester mot öster följande framställningar.

Korsfästelsen, (Ristiinnaulitsemien). Enligt traditionen är frälsaren på korset placerad på midten af bilden emellan de båda korsfäste rövarena. Johannes stöder den neddignande Maria, som bär blå mantel. Longinus knäböjer, i det han sticker spjutet i Kristi sida, samtidigt som en annan man räcker den korsfästade röret med isop. — Från den obotfärdige rövarens döda lekamen anammar en djefvul dennes själ i skepnad af ett spädt barn, hvaraf man finner, att målaren tänkt sig själen i allmänhet, ej blott den frommes i dylik form. På enahanda sätt emottar en engel den bortfärdige rövarens ande. — Kristi gestalt är jämförelsevis ej illa återgifven, hållningen är lugn, blicken är ännu öppen samt vänd nedåt.

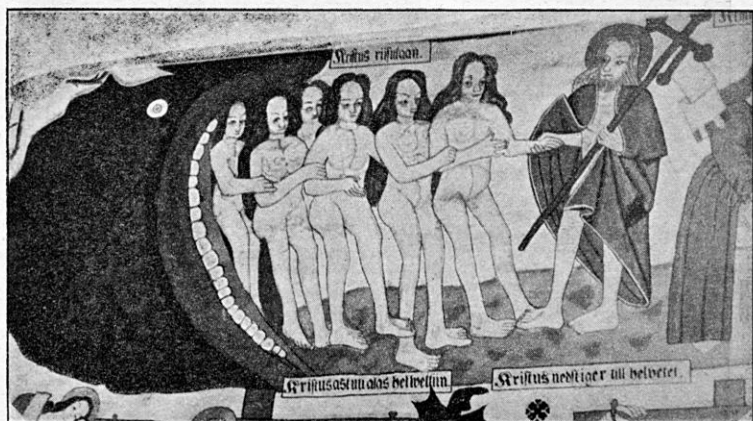
Så följer i midten af samma rad: *Nedtagningen från korset, (Rististä alas-ottaminen).* Man ser en man, stående på en mot Kristi kors rest stege och utdragande med en tång den sista spik, som fäster den dödes lekamen vid korset. Kroppen emottages i ett svepkläde af en äldre man — Josef af Arimatias — samt af en annan knäböjande verldslig man, under det Johannes håller i den dödes hand.

Den sista bilden i raden framställer en *Pietà* (utan inskrift): Guds moder sitter vid foten af korset och håller liket af den törnekrönte sonen öfver sina knän, dervid hon med ömhet sluter hans kind mot sin egen. Kompositionen är vacker. — Under korsarmarne ses en hammare, en tång och tre spikar.

Vi återkomma nu till den mellersta raden af målningar på samma vägg. De framställa till höger: *Kristus grafläggas, (Kristuksen hautaaminen)* samt till venster: *Kristus nedstiger till helvetet, (Kristus astuu alas helvettiin).* På den förra bilden stå fem män, af hvilka en med kryddosa i handen, omkring den gråa sarkofag, hvori Kristi lekamen lägges ned uppå en svepduk.

Kristi nedstigande till helvetet är en ganska original komposition. Frälsaren bär en röd mantel öfver sin nakna kropp samt segerfanan i handen. Han träder fram mot det uppspärade, vida gapet af ett stort odjur — döden och helvetet — hvarur sju¹ nakna kvinnliga gestalter utstigit. Kristus räcker broderligt handen åt den främsta i skaran.

Under nu följande hvalfbåge finner man ett *invigningskors*.

Kristus nedstiger till helvetet.

Fjerde hvalfrummet.

I följd deraf, att fönstret på denna smala vägg blifvit upphugget, möta oss här endast fragmenter, alla på vestra sidan om fönstret, nämligen öfverst: fragmenter af några apostlafigurer, hvar och en med en bok i handen (utan underskrift) samt nedanom: *Quinnorna vid grafven, (Vaimot haudalla)*. Af bilden återstår ännu så mycket, att man ser en engel inom den murade grafven, öfver hvars rand en kvinna lutar sig; en annan kvinna befinner sig bakom griften.

Följer så åter ett *invigningskors*.

Tredje hvalfrummet.

Hela den stora väggytan i detta hvalf upptages af framställningar ur s:ta Katarinas af Alexandria legend, hvilka an-

S:ta Katarinas legend.

sluta sig till den på hvalfkappan ofvanom befintliga, på sidan 28 omtalade målningen, som visade oss samma, äfven hos oss synner-

ligen omtyckta och vördade helgons mystiska trolofning med Jesu-barnet.

Legenden om sankta Katarina af Alexandria lyder i sammandrag sålunda. Hon var en egyptisk konungadotter, som lefde i början af 300:talet, då Maxentius var romersk kejsare (åren 306—312). Tidigt omfattade hon Kristi lära och bar den i sitt hjerta. Då hände sig en dag — hon var då aderton år — att hon åter blef vitne till sitt folks afgudadyrkan, i det hon från sin faders palats hörde, såsom legenden berättar, »huru nöt bölade och får bräkte och afgudaprester tjöto som ulfvar inför sina gudar och offrade dem allt slags fä.» Då gick hon djärft fram inför den till Alexandria komne kejsar Maxentius och förebrädde honom hans afgudadyrkan, lärande honom Kristi visdom. Maxentius, som intogs af den unga prinsessans fågring och »snälla tunga», ville omvända henne till hennes förra tro, men då han intet förmodade mot hennes ståndaktighet, lät han sammankalla femtio de visaste mästarena i Egypte rike för att disputeras med den unga, lärda prinsessan, som med sin klara utläggningskonst beslog dem och vände deras håg till den kristna läran. Häröfver vredgades Maxentius så, att han lät bränna alla dessa femtio egyptiska filosofer på bålet, der de alla fingo martyrkronan.

Härpå vände sig kejsarens vrede mot Katarina, som nu blef på mångahanda sätt pinad i fängelset, der hon dock fann tillfälle att till kristendomen föra Maxentii egen gemål äfvensom tvåhundra riddare.

Maxentius lät nu uppföra tjugu pinohjul, »som gingo mot hvarandra», och emellan dem sattes Katarina för att rådbråkas. Men då hjulen sattes i gång, kom Guds engel från höjden och sönderbröt hjulen samt slog till döds 20,000 hedningar.

Efter det Maxentius sedan låtit halshugga sin gemål och de riddare, som låtit sig kristnas, dömde han Katarina, som af ingenting lät förmå sig att förneka Kristus, till döden för svärdet. Då hon afrättades, kallade henne en röst från himmeln: »den Guds fästemo.» Mjölken rann i stället för blod ur hennes kropp, och englar togo det halshuggna liket och förde det tjugu dags-

resor fjärran på en liten stund till Sinaiberg, der de jordade henne med heder.

Så lyder i korthet legenden om den visa och fagra mön Katarina af Alexandria, hvilken legend synes hafva varit välbekant för målaren i Lojo kyrka. Han beskärde helgonet också en hedrad plats bland derstädes afbildade många fromma män och qvinnor och synes hafva uppbjudit all sin konst och använt sina vackraste färger på den stora väggmålning inför hvilken vi nu stå.

Erinrande om den högre upp belägna hvalfmålningen, der »den Guds fästems» mystiska trolofning med Jesusbarnet framställes, gå vi att betrakta väggmålningarna, hvilkas innehåll lätt uppfattas, då vi känna legenden.

Öfre bilden, till venster: *Katarina vägrar att offra åt afguden*, (*P. Katariina kieltäypi uhraamasta epäjumalalle*). På sin tribun sitter Maxentius, uppvaktad af tvänne män, invid afgudaaltaret, på hvilket bilden af en ox är upprest och ett offerlam upphemtadt. En man nalkas altaret med ytterligare ett lam till offer åt afgudarne. Katarina, klädd i röd dräkt med deröfver kastad grön mantel, fodrad med blått, står invid med en bok i handen och håller sitt tal till kejsaren. — Till höger: *Hjulet brister, hvarpå hon skall steglas*, (*P. Katariinaa teloittaessa särkyy pyörä*). Den unge prinsessan knäböjer framför det sönderspringande pino-hjulet, hvaraf spillror träffa såväl kejsaren sjelf i hufvudet som ock en annan man, som tumlar baklänges till marken. En bi-person ses ytterligare närvara.

Nedre väggmålningen upptages af en enda stor scen: *Slutligen lider hon jämte flera trosvitnen martyrdöden*, (*P. Katariina uskontunnustajien kera kärsii marttyyri kuoleman*). Med kännedom af legenden kunna vi i de på midten af bilden blålebrända männerna med röda baretter se fem representanter af de till kristendomen omvända femtio egyptiska filosoferna. En af dem, en äldre man med allvarligt utseende, har redan kämpat ut, och hans ande emottages på vanligt sätt af en från höjden nedsväfvande engel. Till höger för oss se vi, huru bödeln nyss halshuggit en qvinna, måhända

Maxentii gemål, samt en yngre man, en af de till kristna läran omvände riddarene vid Maxentii hof. Äfven deras själar upptagas af englar. Till venster åter framställes slutet af sankta Katarinas martyrhistoria. Bödeln har skilt hennes hufvud från kroppen. Den framsprutande blodet är blåhvit, icke röd såsom de öfriga offrens. Också sade ju legenden, att ur hennes lekamen »mjölk rann i stället för blod.» Äfven hennes ande i skepnad af ett litet barn upptages af en engel. Alla de halshuggne hafva bindel för ögonen och falla till marken med händerna hoplagda till bön. — Ett fint drag af målaren af denna vackra bild må i förbigående erinras om: han låter nämligen de båda bödlarne stöda sig mot sina svärd, likasom han dermed ville antyda, att äfven dessa förhårdade män tröttnat vid blodbadet. Det är en fläkt från den kristna kyrkans första tider som rörande och värmande tränger fram ur denna enkla bild.

Under hvalfbågen är ett *invigningskors* åter anbringadt.

Andra hvalfrummet.

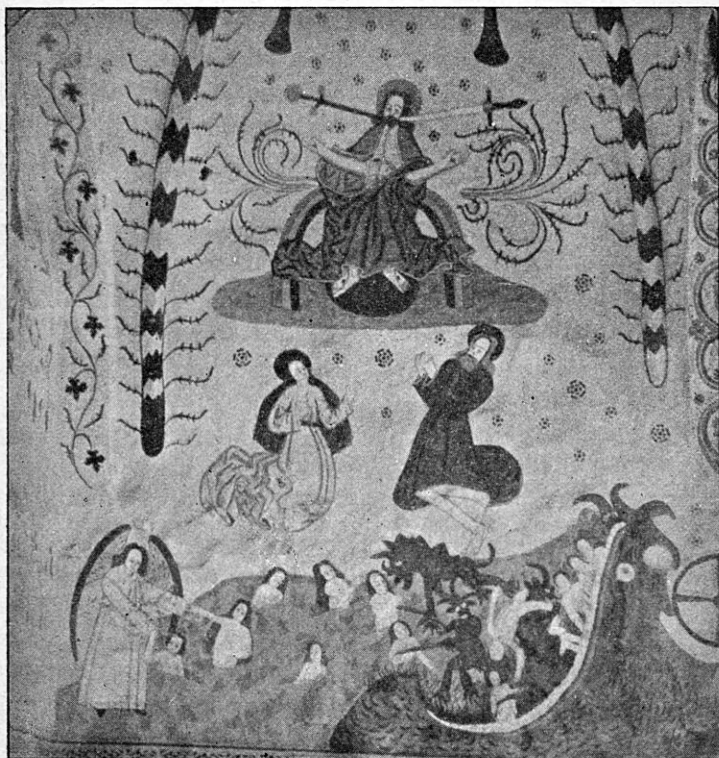
Här förekommer blott en väggmålning, den kolossala, fragmentariska bilden af s:t Kristoforus, som bär Jesubarnet öfver strömmen, hvilken tidigare (se sidan 27) blifvit omtalad i sammanhang med öfriga framställningar ur helgonets legend.

Första hvalfrummet.

Hela detta rum med vägg- och hvalfmålningar är egnadt åt framställningen af den första och den sista stora straffdomen öfver människosläktet — den första i form af den i bibeln omtalade syndafloden, den sista åter den förebådade yttersta domen. Den förra målningen upptar omkring hälften af den norra väggens vida yta, under det att rummets öfriga väggytor i norr och öster äro anslagna åt framställningen af domens dag.

Syndafloden, (*Vedenpaisumus*) var ett ämne, som betydligt öfversteg krafterna hos de målare, som arbetade i Lojo kyrka. De lyckades blott åstadkomma en brokig, oredig och naiv kom-

position, hvilken behöfver underskrift för att kunna fattas af en mindre van åskådare. Man får här se inalles 18 stycken halfva mennisko- och djurkroppar spridda här och der samt i lager ofvanom hvarandra på den stora ytan, dervid man bör tänka sig de osynliga delarne af figurerna såsom nedsjunkna i och dolda

Yttersta domen.

af vattnet. Så ser man här delar af lam, hästar, hornkreatur, dufvor m. m. De flesta menskliga gestalter bära några kläder på sig, somligas ögon äro slutna, ett tecken att lifvet redan lemnat dem.

Denna oklara och klent utförda kolossala bild kan, oaktadt det storartade i idén att sammanställa den förgångna och stun-

dande domen öfver människoslägtet, icke annat än försvaga intrycket af öfriga målningar i detta stora och höga hvalfrum, hvarest man eljes haft att ostördt glädja sig åt ett i sitt slag framstående, monumentalt måleri från vår katolska tid.

Yttersta domen, (Viimeinen tuomio) har målaren återgifvit sålunda: Till erinran om Kristi offerdöd och hans dermed vunna rätt att öfva verldsdomarens kall nedblicka från hvalffälten på oss englar framvisande passionsredskapen. De äro åtta till antalet, alla i hvita, sida kläder. Öfverst på östra väggmålningen låta två flygande englar dombasunernas dån ljuda öfver världen. På regnbågen nedanom tronar Kristus verldsdomaren, naken med blott en mantel kastad öfver skuldrorna. Ett svärd är riktadt mot hans venstra kind; från den högra utgår en grönskande stängel — som enligt regeln bort bära liljor, hvilka här icke kunde upptäckas. Svärdet och liljan: symbolerna af strängheten och mildheten. Jorden är hans fotapall, och märken efter såren på korset ses ännu på hans fötter, då han nu går att döma det människoslägte, för hvars räddning han gifvit sitt lif.

I bredd med Kristus, ehuru för utrymmets skull placerade öfverst på angränsande vägg stå: *De tolf apostlarne, (Kaksitoista opetuslasta)*, de flesta med sina attributer i händerna och bilda en stor, mot Kristus vänd grupp.

Strax nedanför Kristus knäböja hans moder Jungfru Maria samt Johannes döparen, under det att lägst ned på målningen de döda uppstå ur sina grafvar, sträckande i bön sina händer mot höjden.

Öfvervåldigad af medlidande med de svaga människobarnen, hvilkas beskyddarinna och förespråkarska i himmelen hon är, sträcker Maria sin ena hand upp mot Jesus, i det hon med den andra framvisar sitt blottade bröst åt honom, som hvilat vid det samma och för hvars dom alla bäfva, vädjande sålunda till hans barmhertighet som en moder till sin son.

Till höger ser man helvetet öppna sig i form af ett stort odjursgap, ur hvars käftar de redan dömda skåda ut, och dit efter hand allt flera inkastas. Trenne djeflar uppsamla skördar

bland de uppståndna och återvända förnöjda med sina bördor till afgrundssvalget. Alla de uppståndna synas dock vara lugna, utom en, som förskräckt kastar en blick mot de rättfärdigas sida, der han ser en engel räcka sina händer åt två ur grafvarnes sköte uppstigande.

På norra väggen, nedanom den redan omtalade apostlagruppen ser man: *De saligas vandring till himmelriket*, (*Autuaitten vaellus taivaaseen*). Himmelrikets skiljemur är framställd såsom sammansatt af små »kristallrutor», i tre lager utanpå hvarandra. På den öfre gångstigen, som leder dit, vandra de saliga, en man och tre qvinnor, företrädda af en lutspelande engel. På den nedre stigen ses sankt Petrus med himmelrikets nyckel i handen vandra fram jämte tre män och en qvinna, som ärft saligheten, alla dessa gestalter lika tecknade som de nyss omtalade och gående som dessa med afmätta danssteg. Det hela är en ytterst naivt och älskligt tänkt komposition, fromt och allvarligt utförd.

»Yttersta domen» säges hafva dömt Lojo-målningarne till hvitlimning — och likväl, med hvilken måtta äro helvetets plågor icke här afbildade och hvilken upphöjd känsla genomgår ej hela framställningen af domedagen. I denna enkla målning, rätt och fromt betraktad, eger Lojo kyrka en den religiösa känslan mycket mer upplyftande bild än de många flärdfulla altartaflor från senare århundraden, hvilka uppställts att pryda kyrkor här och der i landet och hvilka blott med fagra former och lysande färger smeka ögat, utan att rena hjertat, eller, hvilket ej sällan är fallet, äro de simplaste gesällarbeten, ovärdiga att skräpa i en kyrka, till skam för församlingen och vämjelse för den, som älskar skön konst.

Målningarne på kyrkans pelare.

Hvalfven i Lojo kyrka uppbäras, såsom tidigare är nämnt, af inalles åtta fyrkantiga, alldeles enkla pelarstötter, hvilkas sidor hafva en bredd af mer än en meter (eller omkring 4 fot). Af desta 32 pelarytor äro 30 upptagna af målningar, de flesta framställande enstaka helgonfigurer, några få endast ornamenter. Dessa bilder uppräknas i det följande. *)

Norra pelarraden.

Första pelaren. 1. Östra sidan upptages af jämförelsevis vackra, ehuru ingen omvexling erbjudande vinranksornament.

2. På södra sidan upptäcktes inga färgspår — troligen på grund deraf, att den så kallade triumfbågen, ledande till koret, fordom här varit uppsatt. — En minneskrift rörande restaureringen af kyrkans målningar och affattad på finska är här sedan år 1889 anbringad. (Se längre fram).

3. Vestra sidan visar oss ett slags karyatid, en hvalfbands-uppbärare i gestalt af en gammal man i vid och långt nedfallande, till färgen röd dräkt. Han föreställes med händerna upplyfta det mot hvalfvet uppstigande knippet af bågsträngar.

4. Norra sidan: aposteln s:t *Bartholomeus* i vit dräkt; han bär sitt attribut: knifven, hvarmed han blef flådd.

Andra pelaren. 5. Vinranksornament.

6. Obekant helgon i röd abbottslik dräkt och med en båts-hake (?) i handen. Bilden är till hälften dold af väggstycket af predikstolen, hvilken här har sin plats. — Högre upp ses en hvalfbandsuppbärare i grå dräkt med kapuschong.

*) Endast de i det följande *kursiverade* namnen äro som under-skrifter anbringade på pelarena, alla dessa namn föregångna af bok-stafven P., en förkortning af ordet: Pyhä. I de få fall, då här något epitet tillagts namnet, har endast finskan begagnats.

7. S:ta *Katarina* af Alexandria, bärande sina attributer: svärdet och ett stycke af det söndersprungna pinohjulet. Se legenden om detta helgon, sidan 53.
8. S:t *Leonard* i röd abbotslik dräkt och röd mössa. Ett stycke af hans attribut: kedjan ses i hans högra hand.

S:ta Katarina af Sverige.

Tredje pelaren. 9. Aposteln s:t *Mateus* med sitt martyrredskap: en bila.

10. Aposteln s:t *Simon* Taddeus med sitt martyrredskap: en såg.

11. S:ta *Barbara* med sitt attribut: ett fängelsetorn. Detta i Finland fordom flitigt tillbedda helgon led martyrdöden omkring år 236 och blef artilleriets skyddshelgon på grund heraf, att blixten träffade dennes bödel.

12. Evangelisten s:t *Johannes* med en kalk.

Fjerde pelaren. 13. S:ta *Katarina* af Sverige (*P. Katarina Ruotsista*) med sitt attribut: en hind för att beteckna hennes kyskhet. Dotter till det svenska helgonet s:ta Birgitta

blef hon Wadstena klosters första föreståndarinna och dog år 1381. I synnerhet hennes släkt gjorde stora ansträngningar att få henne vederböriligen kanoniserad af påven, hvilket dock icke skall hafva egt rum, ehuru hon efter hand blef som helgon ansedd och benämndes »Sveriges rikes skyddsmö.» Enligt andra uppgifter skulle hon år 1479 blifvit af påven Sixtus IV uppförd i helgonlängden.

14. S:t *Agata*, bärande i handen sitt pinoredskap: en tång. Hon skall hafva varit en ädelboren siciliansk jungfru, som led martyrdöden år 251, dervid bödeln med glödande tänger bortslet hennes bröst, hvilket äfven på nu i fråga varande bild antydes.
15. Fragment af s:t *Göran*, (*P. Yrjö*), besegrande draken. Bilden döljes till en del af orgelläktarens stöttor och trossbotten. Legenden berättar, att denne riddare var en kappodocisk prins, hvars lefnad inföll mot slutet af tredje seklet. Allmänt bekant är sägnen, huru han manhaftigt dödade en drake, som hotade att sluka en fager prinsessa. Hans bild upptogs i korsfararnes banér, då man i hans kamp såg en bild af kristna kyrkans strid mot djefvulen.
16. Fragment af ett manligt helgon med bok, sannolikt en af apostlarne. Bilden är delvis dold såsom s:t *Görans*.

Södra pelarraden.

Första pelaren. 17. Vinranksornament.

18. På denna, aldrig målade sida är anbringad den svenska minneskriften öfver restaureringen af kyrkans målningar år 1889. Se längre fram.
19. En hvalfbandsuppbärare med grått skägg. Dräkten till färgen gul.
20. Johannes döparen, (*Johannes kastaja*) med en bok, hvarpå ett lam hvilar.

Andra pelaren. 21. Vinranksornament.

22. Aposteln s:t *Filippus* hållande i handen en med patriarkalkorset prydd staf. — Högre upp ses en hvalfbandsuppbärare i hvit dräkt och blå mössa.
23. Aposteln s:t *Andreas* med sitt attribut: det sneda kors, hvarpå han led martyrdöden.
24. S:t *Sebastian*, bunden naken vid en trädstam och genomstungen af 11 pilar. — Sebastian var en ung centurion, öfverste vid pretorianska gardet, som, för sin öfvergång till

kristna läran, år 288 under kejsar Diokletianus led martyrdöden på sätt, målningen utvisar.

Tredje pelaren. 25. Aposteln s:t Paulus, (*P. Paavali*) med sitt attribut: svärdet, som gaf honom döden.

26. Aposteln s:t Jakobus den yngre, (*P. Jaakko nuorempi*) med den valkarestaf, hvarmed han ihjälslogs.

27. Erkeengeln s:t *Mikael* med svärd och spjut, hvilket genomtränger den drakes hufvud, på hvilken han trampar.

28. Aposteln s:t Petrus (*P. Pietari*) med binde- och lösenyckeln.

Fjerde pelaren. 29. S:t Laurentius, (*P. Lauri*) med martyredskap: ett halster. Se legenden om helgonet på sidan 31.

30. Fragment af ett manligt helgon. Bilden delvis dold af orgelläktaren såsom ock näst följande målning.

31. Fragment af s:t *Martinus* med en krympling vid sina fötter. Detta helgon sökte förverkliga läran om egendomsgemenskap och skar till och med en flik af sin mantel för att ge ett klädesplagg åt en usling. Han var biskop af Tours och dog omkring år 400.

32. S:t Botvid med honom tillhörande attributer: en fisk samt en kortskaftad bila. Denne södermanländingarnes apostel, som dog år 1120 och ej blef formligen kanoniserad, är här framställd i en dräkt som närmast liknar en dalkarls: kort grå rock, hvita strumpor, svarta skor och grå hatt med rund kulle.

※

Härmed äro samtliga målningar i sjelfva kyrkan uppräknade och i korthet beskrifna. Vi skola nu träda in i sakristian och redogöra för de bilder, vi der finna på det lilla och skumma rummets hvalf och väggar.

Målningarne i sakristian.

Rummet har en längd af 7,42 meter och en bredd af 5,35 samma mått. Taket utgöres af ett enkelt korshvalf. Dagen är mycket knapp och kommer in genom ett litet gallerfönster. En lägre dörr leder direkt ut till kyrkogården och en mycket hög och vid till sjelfva kyrkan.

Det var i detta svagt upplysta rum restaurerandet af kalkmålningarne tog sin början sommaren 1886, dervid man hade svårt att bedöma verkan af de använda färgerna. Det var här våra målare fingo tillfälle att sätta sig in i alla detaljer af de gamla Lojo-mästarenas sätt att teckna och färglägga. Då dertill kom, att åtminstone en större målning — den på södra hvalfkappan — framträdde med ytterst svaga och förvirrande konturer, kommer man sanningen närmast, om man betraktar sakristian såsom experimentalfältet för restaureringsarbetena i sjelfva kyrkan. Det var här erfarenheten vanns under samvetsgrannaste studium och arbete.

Det är därför för ett vant öga ganska lätt att lägga märke till, att åtskilliga figurer i sakristian, hvad ansigtskoloriten och uttrycket i allmänhet beträffar, skilja sig något från dem på de senare restaurerade målningarne i kyrkan, äfvensom att färgerna öfver hufvud i den låga sakristian vid klarare dager visa sig mera lysande än de något dämpade i de höga kyrkohvalfven. Med förutsäandande af dessa anmärkningar gå vi nu att till först betrakta sakristians

hvalfmålningar.

Norra kappan: *Ett trosvitne utsändes, (Uskontodistaja lähetetään maailmaan).* Bilden har ännu icke kunnat hänföras till någon särskild legend. Man ser en man i abbottslik dräkt — kanske lika gerna en kardinal — med röd kåpa och mössa, sittande på en tribun och höjande handen välsignande öfver en framför honom knäböjande man i gul dräkt. En engel nedsvärfvar till denne — likasom för att tyda för honom Herrans kallelse —

och en dufva visar sig derjämte — för att lofva honom att mottaga hans ande, då martyrdödens stund varder kommande. Längre bort ses en yngling i beråd att falla på knä. Fritt i luften uppenbarar sig en gördel med vidhängande resväska, antydande trosvitnets förestående vandringar. Konturerna af denna bild voro öfver hufvud tydliga och gäfvos ej anledning till missförstånd.

Södra kappan: *Obekant ämne. Osäker restaurering, (Tuntematon aine. Epävarma uudistus)*. Denna underskrift är så ärlig som möjligt. Målningen framträdde ytterst otydligt, och det ansågs länge hart när omöjligt att ens närmelsevis fatta teckningen. Tydningen af ämnet för bilden har förblifvit half, och är denna bild den enda i Lojo kyrka, som, hvad viktigare delar af teckningen beträffar, bör af forskaren med försigtighet emottagas.

Den sparsamma dager, som möjligen kunnat nå denna del af rummet, förminskades betydligt af de ställningar, hvilka vid arbetet voro af nöden. Efter ihärdiga ansträngningar och efter användande af stark, konstlad belysning ansåg restaureraren sig slutligen våga uppdraga bildens konturer, sådana de nu framträda.

Man finner på denna målning en på marken sittande qvinna med dok på hufvudet samt med hvita strumpor och svarta skor på fötterna — en fotbeklädnad, som på Lojo-bilderna anträffas endast hos det svenska helgonet Botvid (se sidan 62). Hon synes utlägga något för en vid hennes sida sittande, likaledes i dok klädd qvinna. Bakom dem är en tribun, som intages af två äldre män. Längre bort ses en yngling. Till venster visar sig — om tolkningen är riktig — Gud fader inom en (sannolikt något oriktigt uppritad) tribun samt öfverst på bilden den helige ande i dufvoskepnad.

Såsom bilden framställer sig, synes meningen med densamma vara, att den först berörda qvinnan, som saknar gloria, emottager några uppenbarelser af Herran, hvilka hon meddelar sina åhörare. Då ingen af figurerna eger något attribut eller kännetecknande drag, torde ämnet för alltid förbli oklart. Att framkasta namnet Birgitta eger här ingen annan vikt än gissningens.

Vestra kappan: *S:t Andreas och djefvulen i qvinnohamn eller de tre gåtorna*, (*P. Andreas ja paholainen naishahmossa eli kolme arvotusta*). Denna egendomliga bild finner sin lösning i följande legend. En biskop i tiden hedrade s:t Andreas mer än de öfriga apostlarne, hvilket förbållande, enligt hvad legenden tror sig veta, väckte djefvulens afund eller kanske rättare hans önskan att utså split, der han fann frid rådande. Han antog därför qvinnohamn för att bringa den andlige att synda och förstod så väl att med låtsad fromhet ställa sig in hos denne sin antagne bigtfader, att den fromme biskopen bjöd honom till sitt bord, dervid djefvulen i sin antagna qvinnohamn så bedårade den gode biskopen, att denne var nära att synda med djefvulen, men i samma stund hördes någon klappa på dörren. Det var en pilgrim, som begärde att blifva insläppt till biskopen. Djefvulen i qvinnohamn, som ej gerna såg sitt rof undslippa, lät ställa till pilgrimen tre frågor, hvilka denne borde rätt besvara, innan han tillätes inträda till biskopen. De förelagda två första frågorna besvarade pilgrimen med stor visdom. Den tredje frågan, som lydde: »Huru långt är det emellan himmeln och jorden, der hon är djupast?» besvarade pilgrimen icke, utan bad spörjaren själf göra det, då han ju en gång mätt denna väg, då han föll från himmelen till helvetet Och vid de orden flög mön bort som en rök i vädret, och biskopen var räddad från synd genom mellankomsten af den vördade aposteln Andreas, ty det var han, som uppenbarade sig i pilgrimsskepnad.

Denna legend är på nu i fråga varande bild återgifven sålunda: s:t Andreas med sitt sneda kors står vid det. med en i rött utsydd duk betäckta och med fyra bröd och en bågare besatta bordet, vid hvilket den unge biskopen sitter vid sidan af en qvinna med ett synnerligen djärft utseende. Hon bär ett grönt band knutet kring sitt yfviga hår. Dräkten faller löst öfver bröstet, och under hennes klädnad framsticka hennes gula ben med hästfötter. Den fjerde figuren på bilden är en qvinna, en af bordsällskapet.

Östra kappan: *S:t Andreas martyrdöd*, (*P. Andreaxen marttyri-kuolema*). Aposteln, en kraftig figur, står fästad på ett snedt kors — det efter honom benämnda »Andreas-korset» — från hvilket han, enligt legenden, egde styrka att predika under två dagar, hvarefter han slutligen dukade under för plågorna. Martyren gisslas och risas derjämte af en på hvardera sidan om korset stående bödel. Öfverst sväfvar den helige ande i dufvohamn.

Väggmålningarne.

Norra väggen. *Englar uppvisande monstransen*, (*Monstransia näyttäviä enkeliä*). Bilden, som i tiden skadats, sannolikt vid någon reparation af det nedanom densamma befintliga fönstret, visar oss en oblat, den invigda hostian eller brödet i nattvarden, insatt emellan den prydliga monstransens i blått skiftande glaskifvor. Monstransen uppbäras af tvänne flygande englar.

Södra väggen. Fragment af en enstaka, nästan utplånad figur upptäcktes här på östra sidan om dörren, vid hvars betydliga utvidgning det öfriga af bilden gått förlorat. Då det var omöjligt att uppfatta konturerna, blef målningen ånyo öfverkalkad.

Vestra väggen: *Jungfru Marias hädanfärd*, (*Neitsy Marian kuolema*). Legendens berättar, att då för Guds moder dödstunden var inne, uppenbarades detta för alla de i olika delar af verlden kringspidda apostlarne, och fördes de i ett ögonblick genom luften till hennes dödsläger för att bevisa henne den sista hederstjensten.

På nu i fråga varande stora målning ser man jungfru Maria liggande med slutna ögon i sin säng. Hon bär en hvit hufvudbonad och blå dräkt, hvaröfver ett rött täcke är utbreddt. I hennes hand har man satt ett invigdt ljus. Den helige andes dufva nedsväfvar för att till himlen upphemta hennes odödliga själ. De tolf lärjungarne, några af de bortersta för utrymmets skull antydda endast medels gloriorna kring deras hufvuden, omgifva dödsläget. Johannes står närmast hufvudgården och böjer

sig ned öfver madonnan, tillslutande hennes ögon. Petrus håller en vigvattensviska i handen, och en af de öfriga läser förböner för den aflidne ur en uppslagen bok.

Figurerna på denna ansenliga väggmålning äro hållna i naturlig storlek. Ett högtidligt lugn hvilar öfver hela gruppen, och med glädje lägger man märke till den jämförelsevis utbildade blick, mästaren egt för kompositionens öfverskådlighet, för färgharmonin och för renheten i draperiernas linier.

Om också något litet af målningens flärdlöshet gått förlorad vid det grannliga restaureringsarbetet, återstår dock äfven i detta afseende mycket förtjent att högt uppskattas. *)

Östra väggen: *Joakim visar Mariabarnet för englarne*, (*Joakim näyttää Marianlapsen enkeille*). Den gamle fadern håller på sin arm det i blå dräkt klädda barnet, som hyllas såsom den blifvande gudsmo- dern af fyra englar.

Ornamenter på kalkmålningarne i Lojo-kyrka.

Vid sidan af de egentliga bilderna upptages en stor del af hvalf- och väggytorna af *växtslingor* i brunt och grönt. Dessa slingor afslutas stundom i blad eller rosetter. Derjämte kan man spåra afarter af det i medeltidens kyrkliga konst allmänna trebladet, ehuru i svaga, osäkra former. Tomrummen emellan bilderna och dessa ornamenter fyllas af smärre trafa- rett-figurer, rosetter, stjernor o. s. v.

*) Konturerna på denna målning framträdde i allmänhet tydligt nog, men några ställen dock bristfälligt, hvarför en och annan detalj, ett öga, en del af munnen på någon figur tillagts i enlighet med målarens vanliga sätt att teckna. De två apostlarne vid sängens båda ändar hafva hvardera fått en fot tillagd, då inga konturer af sådana kunde upptäckas, och figurerna utan fötter hade framträdt vanskapliga.

Hvalfbanden, som omgifva fälten samt likaså hvalfbågarnes kanter äro målade i omvexlande färger och enkla mönster — tvärstreck, rutor och dylikt — i grått, grönt, rött, hvitt, svart o. s. v., hvilka genom präktiga färgsammanställningar göra ett synnerligen anslående intryck och äro verkligen utmärkta dekorativa element. Ögat tröttnar ej att i hvalfrum efter hvalfrum fröjdas åt verkan af dem. — En trafaretterad ramlist begränsar väggmålningarne på en höjd af något mer än $1\frac{1}{2}$ meter från golvet.

Öfver hufvud utmärka sig ofvan nämnda växtornamenter genom en enformighet och magerhet, som deras stundom hopade mängd af risslingor förgäfves söker dölja. Stundom — såsom på Jesu stamträd — erinrar mästaren sig dock ännu konstens gamla, goda traditioner åt detta håll. Slingorna böja sig, om ock enformigt, hvar för sig i ganska lediga våglinier och avslutas med stora, icke oäfna blomkalkar. Äfven det i kyrkans symbolik betydelsefulla »vinträdet» finnes ofta representeradt medels kraftiga rankor, bärande blad, klängen och drufvor, men lifaktighet söker man här förgäfves. För den inhemska ornamentiken gifves dock äfven här något material att taga vara på.

Jämförelse mellan målningarne i Lojo och Hattula.

Det är af intresse att jämföra medeltidsmålningarne i Lojo med de äfvenledes under Arvid Kurkis tid utförda i *Hattula* sockens äldre kyrka, dervid man ej kan undgå att lägga märke till en mängd likheter och öfverensstämmelser i sagde målningar, hvilka man derför vore böjd att anse utförda, ej af samma, men dock af hvarandras teknik starkt påverkade mästare.

Nämnda likheter och öfverensstämmelser framträda i valet af ämnen, bildernas placering, i klädedrägterna, i ansigtstyperna och i teckningen af draperierna. I fråga om bildernas placering bör ihågkommas de svårigheter vid ett konsekvent genomförande af en gemensam plan, som föranleddes af kyrkornas olika storlek. Lojo gråstens kyrka är nämligen, som vi redan känna, 36 meter

lång samt eger femton hvalfrum, då Hattula af tegel byggda kyrka har en längd af endast vid pass 24 meter samt är indelad i tolf hvalfrum.

Beträffande valet af ämnen kan man visserligen invända, att stoffet för kristliga bilder under medeltiden var gemensamt för kyrkomålare i hela den katolska världen; det bildade så att säga en allmänning, der hvar och en kunde taga för sig efter behag för att sedan vid utförandet påtrycka sitt arbete en från andras något skiljaktig prägel. Men redan bibeln, i synnerhet gamla testamentet, och ännu mer de otaliga legenderna såsom källor använda kunde sätta mästaren i valet och qvalet, hvarför man till och med i våra, jämförelsevis få medeltidskyrkor, prydda med kalkmålningar, lägger märke till olika tycken, i fråga om motiver, hos de mästare, som målat bilderna. Vi skola nu taga i hastig öfverblick de öfverenstämmelser, som i nu i fråga varande fall förefinnes mellan kyrkomålningarne i Lojo och Hattula.

Hvardera målaren börjar sitt värf i paradiset's lustgård med samma scener, hvarjämte Lojo-mästaren på sin stora väggyta utan betänklighet framställer för oss äktenskapets instiftelse med två boklärde män såsom vitnen! — Derefter öfvergås i hvardera kyrkan till legenden om Joakim och Anna, dervid målaren i Lojo utan gensägelse vinner priset genom en viss stämningsfullhet och en rätt omvexlande och harmonisk färgskala. — Vidare möta oss i hvardera kyrkan det ytterst vanliga ämnet: de tre vise från Österlandet hyllande Jesus-barnet, hvaremot i båda saknas den annorstädes mycket allmänna framställningen af Jesu födelse. Dess plats kan anses intagas af målningen: Madonnet med barnet tillbedjas. Äfven här går Lojo målaren onekligen segrande ur täflingskampen. Han låter de döda höja sig ur sina grafvar för att deltaga med det lefvande människoslägtet i hyllningen, hvaremot kamraten i Hattula, hvars arbete dock är mycket förstördt, synes hafva åtnöjt sig med att framställa en skara knäböjande, allvarliga män, äldre och yngre i borgerlig dräkt, allt visserligen mycket fromt och rätt vackert, men utan den poetiska lyftning, som utmärker motsvarande bild i Lojo.

Kristi lidande historia framställles på ett större antal bilder i hvardera kyrkan, dels skadade i följd af fönster-upphuggningar, dels något skymda af läktare m. m. Svaga i tekniken i såväl den ena som den andra kyrkan göra dock hithörande målningar i Lojo ett mera imponerande totalintryck genom en bättre och om en viss dramatisk kraft vitnande komposition. — Kristi nedstigande till helvetet, dervid Kristus broderligt räcker handen åt dess invånare, är vidare en för båda målarena gemensam, alldeles icke vanlig framställning.

Hvad Kristi uppenbarelsen beträffar, får Lojo-målaren betydligt ge vika för mästaren i Hattula. Hithörande bilder, hvilka i den förre kyrkan äro torftiga och svaga, höja sig i den senare till en, om man så får säga, stundom nästan artistisk ståndpunkt. I synnerhet är mötet mellan Kristus i en ortagårdsmästares skepnad med Maria Magdalena lika stämningsfullt behandladt som någon bild i Lojo. — Kristi himmelsfärd, som på den mycket skadade bilden i den nyländska kyrkan afbildas på traditionellt sätt endast genom en skymt af hans klädnadsfällar inom en färggrund, som skall föreställa moln, utvecklar sig i den tavastländska till en intressant bild. Situationen är, hvad frälsaren i höjden beträffar, enahanda, men på jorden, som han lemnat, ses i Hattula en grupp af hans moder jämte apostlarne, knäböjande och skådande upp mot den ur deras synkrets försvinnande mästaren. Något dylikt, men tarfligt komponerad, synes Lojo målaren, att sluta af ett fragment, äfven haft i sinnet att framställa. Grupperingen på Hattula-bilden äfvensom kostymerna hafva ett, om ock aflägsset tycke med »de lärde och vise» på den bekanta Genter-altarbilden af bröderna van Eyck (från 1420—1422), hvilken bild möjligen i en eller annan form varit vår målare bekant.

S:ta Katarinas mystiska trolofning med Jesusbarnet är ett i Norden mindre vanligt, för bägge dessa kyrkor gemensamt ämne. Till hithörande färgrika och intressanta målningar i Lojo, hvilka med innerlig och from känsla förhärliga martyrernas ståndaktighet, finnas ej motstycken i Hattula, hvarest målaren på ett undantag när (Kristoforus-legenden) undvikit alla ämnen ur de egentliga

martyrlegenderna, hvilka deremot skänkt Lojo-mästaren tillfälle att skapa några rätt intressanta bilder. — Likaså spelar djefvulen en större roll på målningarne i Lojo än i Hattula.

Målaren i sistnämnda kyrka har klokt nog undvikit att låta sin ringa tekniska förmåga drunkna i »Syndafloden» och dymedels störande inverka på framställningen af »Yttersta domen», hvilket storartade ämne hans skaplynne och, tilläggom det, de små väggytor, som stodo honom till buds, ej voro egnade att uppbära. Totalintrycket af denna bild i Hattula är också splittradt, ehuru en och annan poetisk tanke fått form, till ex. en episod i de saligas vandring till himmelen, der han låter den ärevördige Petrus bära ett spädt barn på sin arm.

För mästaren i Lojo kyrkas höga, rymliga hvalf var deremot detta storslagna ämne tacknämligt och han visade sig äfven vara karl att behärska detsamma. Han lät sin fantasi ej ryckas bort vare sig af himmelen eller helfvetet, af det förras salighet eller det senares gräsligheter, utan fann för henne ett lugnt och stadigt fäste i den stora tilldragelsens medelpunkt: i Kristus, som gifvit sitt lif för att frälsa menskoslägtet just på denna dag, då »dombasunen börjar gå», och han sjelf med omutlig rättvisa skall utöfva verldsdomarens kall. Till honom hänvisa de lugna, öfverjordiska englarne med passionsredskapen der oppe i höjden; på hans bud kallar dombasunen de döda upp ur grifterna; som hans vitnen på domens dag stå hans lärjungar, de tolf apostlarne, åt hvilka han gifvit sin lära i arf. Till och med den qvinna, som födt honom, är på denna dag ej himladrottning, och den man, som i Jordans böljor gifvit honom dopet, sitter nu vid hans fot, utan att man känner sig viss om, att han lyssnar till deras böner för de svaga menniskobarnen, hvilka få gå mot de öden, de sjelfva valt för sig. I denna utläggning af »Yttersta domen» i Lojo kyrka ligger ingen öfverdrift, den är blott ett sent erkännande af en, trots tekniska brister, verklig konstnärsande, som kände stort och som instinktliskt anade den monumentala konstens hemlighet.

Då denna skrift ju närmast kan anses afsedd för den större allmänheten vid besök i Lojo kyrka, vilja vi ej trötta läsaren genom att längre uppehålla oss vid jämförelser mellan beslägtade målningar der och i Hattula, utan uppräknar nu i korthet ytterligare ämnen, som framställts på enahanda sätt i båda kyrkorna. De äro: Kain och Abel; Israels barn i öknen; scener ur Moses' historia och ur Daniels legend; Kristi stamträd; Treenigheten; några af Kristi underverk; Maria beskyddade menskligheten; Madonnans dödsbädd, legenden om det heliga korset; Kristofori legend med alldeles samma scener; vidare »Pelikanen», »Djellagästabud», »Gerningarnes vågskål», »Enhörningen», »Klockringning», »En apostel utsändes» o. s. v.

Kyrkan i Lojo är icke målad efter någon strängt utstakad plan, men bilderna framträda dock i allmänhet gruppvis, så till ex. scenerna ur Moses' och israeliternas historia, korsets legend, Kristi underverk och hans lidandes historia, legenderna om Kristoforus, Katarina, Daniel och madonnans föräldrar, Yttersta domen o. s. v. Det knappare utrymmet i Hattula motsätter sig stundom en bestämdare gruppering af framställningarna.

Om vi nu taga kostymerna på Hattula och Lojo målningarna i ögnasikte, framträder frändskapen dem emellan äfvenledes särdeles stark. De gudomliga personerna, apostlarne och de flesta öfriga helgon äfvensom bibelns gestalter bära i allmänhet en lång, till fötterna gående dräkt, hvaröfver en mantel, olika färgad på yttre och inre sidan är kastad; någon gång användes för en och annan af dessa figurer en kostym närmast lik klosterdräkten. För verldsliga personer äro dräkterna ganska bestämda. Äldre män bära en lång kaftan, någon gång försedd med kapuschorig eller så kallad: Gugel. Ett bälte med vidfästad väska sitter ganska lågt kring lifvet. Hufvudbonaden är den så kallade: hertigshatten med spetsig topp och breda, oftast uppvikna brätten. Fotbeklädnaden utgöres vanligen af skor, rundade i ändan. Härvid bör ihågkommas, att skor, som på 1300:talet nästan aldrig buros af de förnåma — hvilka begagnade så kallade »hosor» — kommo allmänt i bruk redan i medlet af 1400:talet, såsom man också

på bilderna uti i fråga varande kyrkor är i tillfälle att iakttaga. Äfven hertigshatten, som ursprungligen bars endast af högt uppsatta män, kom inom kort att tillhöra den allmänna borgerliga dräkten.

Hvad angår yngre män, se vi dem på dessa kyrkmålningar bära en kort, nedtill jämn, stundom dock uddad tröja, en så kallad *jaque*, dels olika till färgen på högra och på venstra sidan. Benkläderna äro tätt åtsittande, ofta med det ena benet af olika färg med det andra, eller till och med sammansatt af olika färgade, vid knäet hvarandra motsatta kilar. Män af arbetsklassen ses begagna ett slags koltar eller blusar med bälte.

Ofvannämnda kostymer öfverensstämma närmast med den så kallade fransyska borgerliga dräkten under senare hälften af 1400-talet. Då man kan antaga, att moderna i forna tider ingalunda med samma snabbhet som i vårt århundrade hunno fram till de aflägsna nordiska länderna och att de här bibehöllo sig längre tid än nu, bör det ej väcka förvåning att på dessa målningar från åren 1510—1522 finna klädedrägter afbildade, hvilka redan i slutet af 1400-talet hörde till den verdsliga dräkten i sydligare länder. Ledsamt nog finner man på bilderna i Lojo och Hattula endast få kvinnor framställda i borgerlig dräkt. Landtgreffvinnan Elisabet, fruntimren på besök hos Marias moder, några bondvärdinnor samt ett par andra kvinnor representera i Lojo det hithörande etnografiska materialet.

Beträffande de mångahanda slags vapen: hillebarder, spjut, sablar, svärd och värjor, bågar och pilar, som finnas här afbildade, kan anmärkas, att äldre sådana bibehöllo sig i bruk länge nog, gående i arf från far till son, under det att samtidigt vapen af nyare former vunno insteg.

Af det föregående framgår, att det etnografiska värdet af dessa kyrkomålningar icke är ringa, ty enligt tidens sed hänföra sig kostymerna och vapnen till målarens samtid. Vi få här se, huru hos oss i början på 1500-talet högre och rikare män, krigare och andlige, ända ned till jägare, herdar, och jordarbetare, klockringare, tjenare, bödlar o. s. v. i allmänhet plägade gå klädda.

Vidare lemnas oss afbildningar af en mängd möbler, husgeråd och dylika saker från samma tid, såsom sängar, bord, dynor, bordsdukar, enkla dryckeshorn och kannor, yxar, sågar, spador, ämbaren, mjölkstäfvor, smörkärnor, halster, vågskålar, lyktor, nycklar, hofstänger, jagthorn, kyrkklockor m. m. förutom af byggnader och redan omtalade stridsvapen.

Vi öfvergå nu till teckningen af figurerna, hvilken röjer en öfver hufvud ganska stor enformighet. Näsona äro trubbiga och skjuta något upp i höjden; håret hos männerna är oftast utstående åt hvardera sidan af benan, som går midt öfver hjässan. Såsom en egendomlighet må antecknas, att Gud fader samt Moses vanligen äro framställda med blågrönt hår och skägg. Qvinorna äro alla afbildade med upplöst, öfver axlarne nedfallande hår. En stor svårighet har beredts målarena vid återgifvandet af personer, stadda i någon lifligare rörelse; då lyda dessa oftast på inga villkor tyngdlagens fordringar; lika svårt faller det sig för dem att afbilda liggande personer. Fötterna afbildas synnerligen stora och fula. — Teckningen af mantel-draperierna vitnar oftast om en rätt god tradition, hvilket antyder, att de, som utfört de bästa bilderna, måste hafva tillhört kretsen af verkliga artister på sin tid, om också af lägre ordning.

Bildernas teknik. På ett par hvaltkappor i Lojo och Hattula har man varit i tillfälle att se, huru våra medeltids målare gingo till väga vid första utkastet till sina bilder. *) Med en i hvit färg doppad pensel gjorde de till först ett ungefärligt utkast till målningens yttersta konturer och utförde sedan, utan någon föregående omsorgsfullare teckning sina bilder. Troligen lät mästaren sina elever och lärgossar ifylla färgen på klädedrägterna o. s. v. enligt de färgprof, han med några penseldrag lemnat dem, hvarför man på ett par ställen fann några detaljer af förbiseende lem-

*) På ett par fotografier, tagna år 1869 af herr R. Hausen och nu förärade Statens historiska museum, kan man fullkomligt tydligt observera förhållandet.

nade ofullbordade. Så såg man fordret till någon af pelarfigurernas mantlar endast antydt medels ett par färgstreck.

Några färgblandningar förekomma snart sagdt icke. Våra målare voro ej heller i besittning af många eller dyrbara färger. Vanligast förekommer den hvita, gröna, gula och bruna samt gråa färgen. Den röda saknas ej heller, men hade genom kemisk inverkan öfvergått till svart, hvarför kinder och munnar framträdde sotfärgade. Sällsyntast är den blåa färgen.

.Då här ofvan talats om »målaren i Lojo» och om dennes medtäflare i Hattula, har dervid underförståtts mästarena sjelfva. Otvifvelaktigt är dock, att hvardera biträdts af ett par ämnesvenner af ganska olika begåfning och skicklighet. Hvad speciellt Lojo beträffar, äro takmålningarne, på några undantag när, öfver hufvud sämre än väggmålningarne, hvilka röja en vida bättre smak och uppfattning samt derjämte en något större teknisk skicklighet. Man behöfver i Lojo blott jämföra till ex. särskilda målningar i sakristian, framställningarne af »Yttersta domen», af legenden om s:ta Katarina, om det heliga korset samt om Joakim och Anna, madonnans tillbedjan af lefvande och döde, Stefani martyrdöd jämte flera andra med exempelvis de om en trög fantasi och handtverksmässig rutin vitnande bilder, som framställa händelser i Daniels lefnad, Guds uppenbarelser för Moses, Kristi underverk o. s. v., för att medgifva att olika målare utfört åtminstone dessa bilder, under det att man stannar i förlägenhet, om man ej hade skäl att antaga, att ytterligare en eller två målare lagt handen vid särskilda andra målningar. Fallet är det samma i Hattula, der mästarens verk lätt skiljas från till ex. de slentrianmässigt utförda panelbilderna, under det andra målningar bilda en öfvergång mellan dessa arbeten af i ögonen fallande olika värde.

De enstaka helgonfigurerna på pelarena i hvardera kyrkan röja inbördes, i synnerhet i det värdiga sätt, hvarpå de uppbära sina mantlar, hvilka i vackra draperier omsluta gestalterna, en så slående likhet, att man vore frestad antaga dem vara utförda af

samma hand, som hvad teknisk skicklighet beträffar onekligen tillhör den mest framstående bland dessa kyrkomålare. *)

Egendomligt nog erfar man i Lojo kyrka inför några bilder (»Annas bedröfvelse» och andra tillhörande samma grupp o. s. v.), intryck af en qvinlig hand, som försmått eller kanske icke förstått att anordna sina bilder i samband med arkitektoniska förhållanden såsom för öfrigt i denna kyrka är fallet. Egendomligt nog, säga vi, ty i Lojo har intill våra dagar fortlevat en tradition — man kunde säga: en from legend — om uppkomsten af målningarna i kyrkan. Det var — så lyder sägnen — en from nunna, som prydd kyrkan med alla dess bilder. Sin bostad hade hon på vinden till vapenhuset under hela den tid, hon målade, och der vistades med henne den get, med hvars mjölk hon lifnärde sig. Då hon lagt handen vid den sista målningen, det var »Yttersta domen», föll hon ned från ställningen, der hon arbetat, och vardt död. Ännu år 1869 visade man uppe på vapenhusets vind denna nunnas bädd af risqvistar. **)

Likasom traditionen ej ens försökt att fästa något namn vid denna nunnas minne, så skall det väl ock i alla tider förblifva obe-

*) Hattula kyrka är betydligt rikare på dylika helgonbilder än Lojo. De förekomma i Hattula stundom två på samma pelarsida, dessutom på pilastrar, på sakristians fönster-hvalfbågar o. s. v. I hvardera kyrkan innehar s:t Henrik och Lalli en hedersplats invid korfönstret. Bland nordiska helgon anträffas i Hattula s:t Erik, s:t Olof, s:t Torkel och s:ta Birgitta; i Lojo åter s:t Botvid. I båda förekommer bilden af ett qvinligt helgon, mot hvars knä ett hvitt, fyrfota djur, närmast lik en späd hindkalf reser sig. Då hinden var attribut för det svenska helgonet, den kyska Katarina, dotter till s:ta Birgitta — hvilka bilder i Hattula upptaga samma pelarsida — har jag i det föregående ej tvekat att benämna denna helgonmålning efter den första abedissan i Wadstena. (Se sidan 60). — I ett altarskåp, som tillhört Birgittiner klosterkyrkan i Nådendal, ser man vid sidan af Birgitta s:ta Katarina af Sverige, med hinden hvilande vid hennes fötter.

**) Så berättar herr P. Salenius, se »Suomi» II, 10. Mer än sannolikt voro dessa risqvistar rester af bon, som kajor redt åt sig under de föregående åren. På sjelfva kyrkvinden har jag funnit sådana qvarlevor i ansenlig mängd.

kant, hvilken eller hvilka mästare utfört kalkmålningarne i Lojo och i Hattula. Ingen anteckning härom anträffas, vare sig på bilderna eller i våra sparsamma och i fråga om konst synnerligen tystlåtna handskrifter från medeltiden.

Hvad inskrifter för öfrigt beträffar, finner man inga sådana i Hattula, (ehuru tomma, aldrig med skrift upptagna språkband der i mängd anträffas) och i Lojo ytterst få, nämligen enkla namnskrifter på latin på språkband, hörande till evangelisternas symboler samt på det språkband som bärs af engeln på väggmålningen: »Annas bedröfvelse», och hvarpå, såsom redan är nämndt, läses den fragmentariska inskriften: let af at — —

Denna svenska inskrift och det frändskapstycke, som finnes mellan de bättre al-secco målningarne i Lojo och Hattula å en sidan samt i några uppländska kyrkor, framför allt i Roslagen, kunde anses antyda, att de finska målarena lärt sin konst i Upsala erkestift samt måhända sjelfva tillhört någon af de kretsar af utländska och svenska målare, hvilka derstädes ännu i början af 1500:talet utöfvade sin konst. Mindre frändskap röja deremot kalkmålningarne i Lojo och Hattula med enahanda arbeten i öfriga finska kyrkor.

Om vi nu skulle vilja sammanfatta vår jämförande betraktelse af kalkmålningarne i Lojo och Hattula kyrkor, kunde vi säga, att Hattula-målarens kynne visar sig nyktrare och grundare; hans kompositioner äro lättare att uppfatta än hans medtällares i Lojo. Den förre har måhända mera smak och innerlighet, men röjer afgjordt mindre poesi och djärfhet än den senare. Gemensamt för bådas verk är det allvarliga lugn, den fromma saktmodighet, som hvilar öfver framställningen och som ger figurerna en viss stelhet, hvilken, åtminstone till en början gör dem främmande för våra ögon, som dessutom ej kunna undgå att stötas af målningsarnes många, tekniska brister. Vi ställa andra anspråk på skön konst än våra förfäder. Men försöker man med förgångna generationers fromma stämning försätta sin känsla in i dessa fromt tänkta och med allvarlig vördnad för ämnet målade bilder, skola

de lika vackert som intresseväckande vitna om, att konst och bildning redan för inemot fyra sekel tillbaka gjöto sin första svaga morgonrodnad öfver våra aflägsna, af strider och armod uppfyllda bygder, under hägnet af den praktälskande katolska kyrkan.

Kort historik öfver kalkmålningarnes i Lojo kyrka första bekantgörande i skrift och bild samt deras slutliga restaurering.

Det tidigaste försök att utförligt beskrifva de kalkmålningar i Lojo — äfvensom de i Hattula — hvilka icke under tidernas lopp blifvit öfverkalkade, torde skett i en af mig utarbetad längre uppsats, benämnd: *Om kalkmålningarne i Hattula och Lojo kyrkor*, en år 1870 af akademisk myndighet prisbelönad, aldrig i tryck utgifven skrift.

Samma år hade herr R. Hausen gjort en antiqvarisk forskningsresa i Vestra Nyland, dervid egnande äfven Lojo kyrkas fornminnen uppmärksamhet. I främsta rummet historiker och heraldiker uppehöll herr Hausen sig icke med beskrifning af kyrkans kalkmålningar, af hvilka alla han dock tog lyckade fotografier; tre af dessa blefvo reproducerade i hans berättelse öfver samma resa. (Se bihanget, sidan 93).

Det nyvaknade intresset för konsthistoriska forskningar i eget land ledde ytterst till stiftandet i Maj 1870 af Finska fornminnesföreningen, som, efter det stadgarna för densamma den 9 September samma år blifvit stadfästade, följande sommar utsände sin första samt år 1874 sin andra konsthistoriska expedition. Den tredje utgick 1885, och blef Lojo utgångspunkten för denna expedition, hvars tecknare utgjordes af den utmärkte, tidigt bortgångne Agaton Reinholm samt dåvarande polyteknikerne K. Asp och K. Wuori. Dervid kalkerades samtliga då synliga målningar, och togos dessutom vackra aquareller af åtskilliga bland dem äfvensom af kyrkans yttre m. m.

Arbetet började den 2 Juni och varade 2 veckor. Lojo kyrka hade då ett helt annat utseende än nu. Förstugan och sakristian voro till hvalf och väggar hvitmenade; hvitlimning betäckte kyrkans alla väggar och pelare samt alla de till väggarne närmast gränsande kapporna i de tolf yttre hvalfven, så att inalles endast 39 hvalfmålningar voro synliga äfvensom fragmenter af två »hvalfuppbärare», hvilka syntes qvarlemnade likasom för att angifva öfverkalkningen samt utmana en efterverld att i dagen framdraga de bilder, som af oförstånd blifvit den gamla kyrkans färgskrud beröfvade.

Berättelsen rörande hvitlimningen fortlefde då ännu på folkets läppar. Man sade, att svagare qvinfolk känt fasa för den på östra väggen utförda framställningen af »Yttersta domen». Sedan bilden nu mera åter framträdde, och man ser, huru lugnt och nästan godmodigt allt tillgår vid de osaligas framforslande till helvetets gap, är man böjd att i den påpekade orsaken till öfverkalkningen af kyrkans bilder se blott ett svepskäl — så mycket mer som den gripande målningen »Djefflagästabud» tilläts qvarstå oöfverkalkad.

Sägnerna hänförde enstämmigt hvitlimningen till den tid, då prosten K. H. Forssman var kyrkoherde i Lojo (åren 1833—1839). Uppgifter härom hafva sedan 1872 varit i tryck synliga, utan att hafva blifvit vederlagda, hvarför det är möjligt, att de äro sanna, men bevisade hafva de dock icke blifvit. Emellertid torde prosten Forssman ej varit den ende, som motsatt sig bibehållandet af Lojo kyrkas, i synnerhet såsom medeltida minnesmärken viktiga målningar. Från sitt besök 1870 på orten berättar herr R. Hausen, att socknens ståndspersoner fortfara att ifra mot dessa fornminnens bevarande, och litet hvar torde alla, som senare besökt Lojo erfarit, att motviljan mot dem ännu icke är fullt häfven i församlingen, som dock i sin helhet på ett så hedrande och offervilligt sätt verkat för, att dessa målningar från förfädrens tid omsider kommit till heder.

Då fornminnesföreningens expedition (år 1885) fann tydliga spår till undermålningar såväl på sakristians som några af kyr-

kans öfverkalkade hvalf, anhöll jag, såsom ledare af densamma, hos församlingens dåvarande kyrkoherde, nu mera aflidne prosten d:r G. F. Helsingius att få företaga en provisorisk undersökning af till en början sakristians hvalf. Med upplyst intresse lemnades tillstånd dertill, hvilket tillstånd dock icke utan församlingens medgifvande på utlyst kyrkostämma kunde utsträckas till anställande af dylik undersökning i sjelfva kyrkan.

Expeditionens tid medgaf också icke ett sådant arbete. För denna gång blefvo till och med i sakristian endast fem af de öfverkalkade målningarne blottade, och visade det sig, att de alla behandlade motiver, som sällan eller aldrig förekomma framställda i nordiska kyrkor.

Denna upptäckt gaf mig anledning att i min berättelse om expeditionens arbeten framhålla nödvändigheten af en fullständig undersökning och — sannolikt restaurering af samtliga kalkmålningar i Lojo kyrka.

Fråga om en sådan undersökning blef i följd af en oväntad omständighet afgjord förr, än man vågat hoppas. Församlingen beslöt nämligen att under sommaren 1886 låta verkställa åtskilliga reparationer af kyrkans såväl yttre som inre, hvilket tillfälle den år 1884 tillsatta Arkeologiska kommissionen begagnade för att låta aflägsna hvitlimningen i hela kyrkan samt ryggade ej tillbaka för kostnaden att på samma gång låta restaurera sakristians målningar, hvilket allt uppdrogs åt dekorationsmålaren K. K. Hellstén i Helsingfors, som år 1884 utfört enahanda restaurering af medeltidsmålningarne i Nykyrko invid Nystad belägna kyrka. Ledningen af det hela anförtröddes mig, och skulle af möjligen anträffade målningar kalker tagas för kommissionens räkning. Arbetet vidtog den 9 Juni 1886 och tog en dryg månad i anspråk.

Jag afbryter här min redogörelse för att ur en tidningskorrespondens af A. L(agus) låna följande lifligt tecknade interiör från Lojo kyrka i medlet af Juni 1886 under den tid de öfverkalkade bilderna blottades. Han skriver:

»Det är helt treffligt att komma i kyrkan, då arbetet pågår. Man tror sig nästan vara i dvärgkungens palats: öfver allt kring väggarne finna vi stegar och ställningar uppresta och öfverst på dem gossar, som med hammare »knacka» i väggarne, så att det ekar i kyrkan. Rappningen faller ned, och så framträder den ena bilden efter den andra. Först ett ben, så en arm, så ett hufvud o. s. v., och så småningom är hela bilden färdig, ej minst till intresse för knockaren själf, som låtit sin fantasi hafva fritt spel under arbetet. Och de många gissningarna hvad det månne vara, som kommer fram! Många misstag och många förvåningar. Bäst man tror sig se den lede själf lifslevande framträda på väggen, märker man, att det är en helig apostel eller martyr, som redan mångtusende år legat i grafven, ja, man trodde sig en gång hafva funnit själfva helvetet, men fann snart, att man i stället »knackat» sig fram till paradiset.» — —

Den alltid äfventyrliga »framknackningen» af bilder, utförda på skrofliga murytor, var visserligen ej heller denna gång utan sina ganska stora svårigheter, och de noggrannaste, tålamodet pröfvande efterspaningar voro stundom af nöden för att få de svaga konturlinierna att framträda. En stor förtjenst om upptecknandet af äfven mycket otydliga bilder inlade dekorationsmålaren Oskar Heinänen, som jämte herr Frans Sevón voro herr Hellsténs främsta biträden denna gång och hvilka deltog med honom i restaureringen af målningarne i sakristian. Om detta arbete är tidigare nämnt.

Antalet af de målningar, som 1886 blottades i Lojo, uppgick till 106, af hvilka 58 dels fullständiga, dels i fragment återstående väggmålningar, 14 bilder på halfkapporna invid mörarna samt 24 figurer på pelarsidorna, utom några mindre bilder och ornamentfält — alla dessa 96 kalkmålningar i själfva kyrkan — hvartill kommo två nya bilder i sakristian samt 8 i förstugan. Med de 5 i sakristian år 1885 blottade blef resultatet *III* nya målningar, till de förut kända 39 hvalfbilderna. Att hvalfkappan ofvanom orgelverket ej blottades, är tidigare omtaladt.

Lojo kyrka kan således uppvisa 150 särskilda al-secco målningar från katolsk tid, ett antal, som torde vida öfvergå mängden af dylika bilder i någon annan nordisk kyrka än den i Hattula. *)

Bilderna voro nu blottade och kalkerade, men frågan om deras restaurerande, hvilken Arkeologiska kommissionen med intresse omfattade vid sitt sammanträde den 17 Januari 1887, blef länge oafgjord, då medel till arbetets utförande saknades. Herr Hellsténs den 28 Mars sagde år uppgjorda kostnadsförslag steg till 7,994 mark, hvartill ytterligare skulle komma arvode åt den person, som anbetroddes att ur historisk synpunkt öfvervaka arbetet.

Då denna kostnad vida öfversteg disponibla tillgångar, äfven om arbetet fördelades på 2 å 3 år, tillfrågades Lojo församling rörande dess önskan om målningarnes bevarande, och huruvida hon till någon del ville deltaga i kostnaden för arbetet.

Ungefär samtidigt erhöll jag i uppdrag af Arkeologiska kommissionen att uppgöra förslag till en partiel restaurering af ofta nämnda målningar för att bevara åtminstone de viktigaste af dem åt framtiden, hvilket förslag den 9 Maj 1887 föredrogs för kommissionen, och i hvilken skrifvelse jag tog mig friheten öfverskrida mitt uppdrag, i det jag efter förmåga sökte framhålla samtidens ovillkorliga skyldighet att söka bevara kyrkans hela, utomordentligt rika medeltidsskrud. »Skola», hette det i sagde skrifvelse, »yttre, visserligen betydande svårigheter nu döma mer än hälften af Lojo kyrkas genom kommissionens upplysta nit och uppförfingar åter i dagen bragta målningar till glömska samt med hänsyn till de af dem tagna kalkernas bräcklighet måhända till förintelse, borde det ej förundra samtiden, om en kommande generation ansåge sig ega rätt att tala om ett andligt mord på de få, jag ville säga lifslevfande minnen från vår dunkla medeltid, hvilka likasom väntat på att framträda ur mörkret för att ställa

*) Om alla fragmentbilder och smärre ornamentfält i Lojo kyrka tagas med i räkningen, stiger antalet särskilda målningar till 170. — Hattula vida mindre kyrka prydes af inemot 180 målningar, de flesta dock af betydligt mindre dimensioner än bilderna i Lojo.

sig under kommissionens beskydd. De tillhöra vårt folk nu, liksom de tusental mark, som, ty värr, erfordras för att bevara dem; men så lätt det är att på första vågskål väga åttatusen mark i guld, så oändligt svårt är det att uppskatta den vikt, en framtid skall ega denna »färgbok», likasom vi förstått uppskatta vår domkyrkas »svartbok.»

Innan jag framlade mitt förslag till en partiel restaurering, tog jag mig friheten föreslå, att kommissionen ville ingå till styrelsen med anhållan, att statsbidrag för samtliga målningars restaurerande måtte beviljas med två å tretusen mark per år under under närmast följande trenne år, hvilka betalningsvillkor jag trodde mig kunna försäkra skulle af herr Hellstén antagas.

Vid valet af de bilder, som föreslogos till restaurering, sökte jag tillgodose önskelig symmetri af de målade fälten, afväga målningarnes artistiska och konsthistoriska värde samt taga hänsyn till de öfverhängande faror, som med total förstöring hotade vissa målningar på grund af murbruksunderlagets bräcklighet eller bildernas svaga konturer. De väl bibehållna och vid blottandet tydligt framträdande pelarbilderna rekommenderades att tills vidare orörda få kvarstå i det skick, hvari de då befunno sig.

För den intresserade läsaren må nämnas, att till restaurering föreslogos: främst Yttersta dom-hvalfvet, med undantag af »Syndafloden», som finge öfverkalkas; vidare S:t Henriks bild och den invid befintliga vapenskölden (biskop Kurkis); »Paradiset», s:ta Katarinas legend; väggmålningarne ur Kristi lidandes historia; »Jesu stamträd», o. s. v.

Kostnadsförslaget för denna partiela restaurering skulle enligt min beräkning*) uppgå till 2,809 mark 80 penni, hvartill komme arvode åt den konsthistoriske rådgifvaren.

*) Herr Hellstén, som i fråga om Lojo bildernas restaurerande städse ådagalade varmt och oegennyttigt intresse för saken, skref härom till mig den 9 Maj 1887, efter att hafva fått del af mitt förslag, att det samma, hvad de reducerade kostnadsberäkningarna beträffar, visat sig ganska riktigt, och att jag blott uttalat hans önskan att på allt sätt medverka till den fullständiga restaureringens möjlighet, då jag proponeerat flera betalningsterminer.

Det understeg sålunda det ursprungliga kostnadsförslaget, som gällde 7,994 mark, med 5,184 mark 20 penni.

Vid framlemnande till Arkeologiska kommissionen af denna skrifvelse framhöll statsarkeologen J. R. Aspelin, att dylika kyrkomålningar som i Lojo i utlandet uppskattas såsom de värdefullaste källor för kännedomen om forna tiders kulturlif, dervid anförande svenske riksantikvariern Hildebrands år 1881 framställda yrkande, att sådana bilder, dels för deras konstvärdes skull, dels för de öfvermåttan rika upplysningar, de lemna oss om tillkomsttidens lif i alla möjliga riktningar, böra regelmässigt på det allmännas bekostnad återställas, om de icke befinnas vara underhaltiga eller värdelösa. »Ett sådant återställande», yttrade Hildebrand, »sker icke enbart för den församlings skull, som begagnar en sådan kyrka, utan vida mera för hela vårt folk, och därför bör regelmässigt kostnaden träffa det allmänna».

Vid sitt första sammanträde på hösten, den 5 September 1887, ingick Arkeologiska kommissionen, (som emellertid fått del af Lojo församlings den 11 April samma år fattade beslut att på anförda skäl icke deltaga i kostnaden för restaureringsarbetet) till Hans Majestät Kejsaren med underdånig anhållan om anslag för restaurerande af samtliga medeltidsmålningar i Lojo kyrka, i hvilken anhållan bland annat sades:

»Hyllande samma åsigt, som i de skandinaviska länderna under senaste decennier gjort sig gällande, att nämligen sådana medeltids kyrkomålningar äro att anses såsom nationens egendom, hvilken det allmänna eger att vårda och restaurera, då skyldigheten dertill ej kan åhvälfvas respektive församlingar, har kommissionen ansett sig böra göra hvad i dess förmåga står för att kunna åt framtiden öfverlemna dessa historiska minnesmärken i ett skick, hvori de kunde trotsa tidens härjningar. Kommissionen har därför till en början låtit uppgöra kostnadsförslag för dessa målningars restaurerande, och belöper sig detta, enligt ett af dekorationsmålaren Hellstén uppgjordt förslag, till 7,994 mark, hvar till måste läggas en utgift af omkring 500 mark för renoveringsarbetets sakkunniga öfvervakande. Då kommissionen, hvars or-

dinarie anslag för detta år genom betydliga utgifter för äfven fördeladets års arbeten icke synes kunna betäcka ens de öfriga årsbehovven, ser sig urständsat att bestrida denna ansevärd kostnad, har kommissionen gjort förfrågan hos Lojo församling, huruvida densamma vore beredvillig att taga någon del i kostnaderna för i fråga varande målningars restaurering, men erhållit det svar, att församlingen, ehuru den gerna skulle se målningarne bevarade och vore tacksam för desammas renovering, i följd af många och stora utgifter icke kan samtycka till några utbetalningar för ändamålet.»

Kommissionen anhöll därför om ett anslag af 8,500 mark att, fördeladt på detta och följande år, användas till restaurering af medeltidsmålningarne i Lojo kyrka, samt yttrade derefter: »Genom sin utomordentliga rikedom — icke blott hvalfven, utan äfven samtliga väggar såväl i kyrkan som i sakristian och förstugan äro upptagna af målningar — intager Lojo kyrka ett synnerligen framstående rum i de nordiska länderna. Med den naivitet, som utmärkte medeltidens artister, har äfven den okände kyrkomålaren i Lojo framställt de världsliga personerna på sina fromma bilder i sin samtids kostymer och med de vapen och husgeråd, som i hans omgifning voro i dagligt bruk, hvarför de till ett antal af 170 uppgående målningarne derstädes kunna anses såsom trogna återspeglingar af våra förfäders icke blott andliga åskådningssätt utan äfven jordiska lif i många afseenden.

Sådana omedelbara kvarlevor från förgångna dagar kan ingen nation, allra minst vårt folk med dess jämförelsevis få medeltidsminnen, dömma till förstöring. Kommissionen har ansett sig böra betrakta dessa enkla målningar icke med den moderna konstkritikerns blick, utan från efterföljande generationers ståndpunkt, hvilka otvifvelaktigt fingo skäl att med djup förebråelse se tillbaka på en myndighet, som haft sig anförtrodt hägnen af våra minnesmärken och som underlåtit att göra allt, hvad på densamma berodde för att bevara de märkeliga medeltidsmålningarne i Lojo från den förstöring, som nu hotar desamma, då församlin-

gen yrkar på sin rätt att få låta ånyo öfverkalka dem, i fall de icke komma att restaureras.

Kommissionen hyser därför den lifliga öfvertygelse, att ett nådigt bifall till dess underdåniga anhållan skall af framtiden räknas bland bevisen på vår nuvarande regerings upplysta nitälskan för spridande af bildning och ljus på alla områden.»

I skrifvelse af den 26 April 1888 från Ecklesiastik-expeditionen delgafs Arkeologiska kommissionen, att Hans Majestät Kejseren afslagit kommissionens ofvannämnda underdåniga anhållan om ett anslag af 8,500 mark, hvilken utgång af ärendet gaf statsarkeologen J. R. Aspelin anledning att i skrifvelse af den 30 April 1888 till kyrkoherden i Lojo härom meddela, med anmärkning, att styrelsen troligen ej bifallit till anslags beviljande därför, att den välmående socknen vägrat hvarje bidrag, ett dåligt exempel för öfriga kyrkor, och anförde statsarkeologen, att Töfsala församling lofvat att med två tredjedelar deltaga i kostnaderna för sin kyrkas restaurering. Statsarkeologen framhöll på det varmaste betydelsen af restaureringen och vädjade till församlingen, en af de mest upplysta i landet, bedjande herr kyrkoherden ånyo upptaga frågan, då Arkeologiska kommissionen ej kan för saken uträtta något, om församlingen ej biträder. Han framhöll slutligen såsom sin uppfattning, att, om Lojoboerna sjelfva anhöllo genom Arkeologiska kommissionen om bidrag för ändamålet, styrelsen skulle gå in på att deltaga i kostnaden.

Nu hölls i följd af denna skrifvelse kyrkostämma den 21 Maj 1888 i Lojo kyrka, dervid frågan ånyo upptogs till behandling, dervid de närvarande beslöto, att församlingen skulle gå in på uppbevarandet samt renoveringen af kyrkans medeltidsmålningar, men att hon af ekonomiska skäl för ändamålet ej kunde anslå mer än 2,000 mark, hvilken summa skulle sammanbringas sålunda, att 1,160 toges från kyrkokassan samt 840 mark från räntorna af den så kallade Laxpojo-gårds grafkassa. Vid samma kyrkostämma utsågs Koivula rusthållaren från Karnais by, församlingens kyrkovärd Johan Fredrik Forsström till församlingens ombud att genom Arkeologiska kommissionen anhålla hos

styrelsen om det anslag, som för ändamålet ytterligare erfordrades.

Frågan tog kort derpå ännu en ännu ljusare vändning, då herr Hellstén af intresse för saken förband sig att utföra restaureringsarbetet för 5,070 mark — det ursprungliga kostnadsförslaget steg, som ofta nämndt, till 7,994 mark — dock med villkor att honom levererades virke till ställningar, en kostnad, som han beräknat till 300 mark. Den summa, hvaraf restaureringen nu mera, sommaren 1888, berodde var omkring 3,370 mark.

Med förbigående af statsarkeologens på privat väg gjorda försök att intressera enskild person i Lojo för förverkligandet af restaureringsplanen omnämnes här, att Arkeologiska kommissionen den 18 December 1888 ånyo ingick till Hans Majestät Kejsaren med underdånig hemställan, att ett anslag af 3,070 mark blefve för arbetet beviljadt, enär kommissionen icke ansett sig kunna af årsanslaget till fornlemningars vård för ändamålet anslå mer än 500 mark i arvode för restaureringsarbetets öfvervakande samt eventuellt 300 mark till ställningsvirke, derest icke Lojo församling ginge in uppå att anskaffa dylikt.

I skrifvelse af den 25 Januari 1889 underrättade Ecklesiastik-expeditionen Arkeologiska kommissionen, att dess ofvannämnda underdåniga anhållan om ett statsbidrag af 3,070 mark beviljats.

Sålunda vardt omsider Lojo-målningarnes öde lyckligen afgjort, och ingenting hindrade nu mera planens förverkligande. *)

Restaureringsarbetet kunde vidtaga redan i medlet af April månad 1889, då våren detta år var tidig, samt blef slutfördt den 3 Juli. Alldenstund herr Hellstén under denna tid, i följd af flera, honom uppdragna arbeten på andra orter, var förhindrad

*) Här må nämnas, att Arkeologiska kommissionen af sitt anslag bestred, utom ofvanför berörda utgifter, äfven kostnaden för anbringandet af textade underskrifter på målningarne samt för uppmålandet af bilderna i förstugan, inalles 558 mark.

att oafbrutet vistas i Lojo, ledde herr O. Heinänen under hans bortavaro restaureringen, med biträde af målarena herrar Viktor Englund, Berndt Frang, Viktor Jokinen, Fredrik Lindholm och William Sjöblom.

Vid restaureringen af gamla kalkmålningar hafva olika principer sökt göra sig gällande. I de flesta fall har man sökt bibehålla den matta, för ögat onekligen angenäma färgton, i hvilken bilderna efter mer än fyra hundra års inverkan framträtt sig. För min del har jag ansett restaureringen åsyfta att återställa målningarne äfven hvad färgen, ej blott teckningen beträffar i möjligast samma skick som vid uppkomsttiden, hvarför enahanda grofva kraftiga färger begagnats, hvilka stodo den ursprungliga mästaren till buds. Det, som möjligen nu för ett ovant öga tyckes allt för bjärt, skall väl af tiden förmildras förr eller senare. Då jag haft mig anförtrodd ledningen af restaureringsarbetet i Lojo kyrka, är det min skyldighet att i främsta rummet påtaga mig ansvaret för de misstag, som vid upptecknandet och färgläggningen af kalkmålningarne derstädes möjligen blifvit begångna.

Till minne af restaureringen textades slutligen inom en enkel svart ramlist på de mot midtelskeppet vända sidorna af första pelarparet i öster följande *inskrifter* på svenska och finska *):

Lojo kyrkas medeltidsmålningar
uppmålades på f. Senatens
och Lojo församlings bekostnad, de
i jafriktionen år 1886 samt
de i kyrkan och församlingen
år 1889
och blefvo då underskrifterna
tillagda.

Loijan kirkon keskiaikaiset
maalaukset uudistettiin
lisäämällä nimikirjoitukset
f. Senaatin ja Loijan seurakunnan
tustannuksella
jafariostonsa ollewat w. 1886
kirkossa ja eteisesssä ollewat
vuonna 1889.

*) Alla inskrifter på finska meddelades mig benäget af i språket fullt hemmastadde herremän på stället.

Lojo kyrkogård.

Då vi nu utträda ur Lojo kyrka, skola vi ett ögonblick se oss omkring på den omgifvande kyrkogården, som kunde kallas en liten park, och som onekligen är en af de fridfullaste och bäst vårdade begravningsplatser i Finlands landsförsamlingar. Härliga äro furorna här, hvilkas väldiga stammar tvänne män jämnt kunna omsluta med sina armar. Häggar, syrener och lummiga löfträd af olika slag sluta sig till de mörka barrträden.

Något ofvanom denna grönska höjer sig det lilla torn med vindflöjel i form af en i basun blåsande figur, hvilket afslutar den enkla rödmålade klockstapeln. Vidare märker man här två familjegrafhus, båda uppförda af tegel, det ena invid klockstapeln med gulstruken rappning och hvita pelare framför ingångsdörren af jern, ofvanom hvilken på en granitskifva läses:

Laxpojo Graf

1824.

Vid vestra kyrkogårdsmuren befinner sig det andra, hvit-rappade grafhuset. På granitskifvan ofvanom jerndörren läses:

Sedola graf

uppbyggd

af H. S. $\frac{1}{9}$ 1825.

Grafvar vid grafvar upptaga redan en betydlig del af den rymliga kyrkogården. Om sommaren stå grafkullarne prydda med narcisser, liljekonvaljer och många andra slags blommande örter, bland hvilka man ej sällan ser den fina skogsört, som hos oss är bekant under namnet harsyra. Anförvandter till de bortgångna ses alla dagar, i synnerhet på lördagar, besöka och vårda de

sinas grafvar, pryda dem med kransar och buketter samt vattna de utplanterade växterna. De bortgångna äro här ej glömda, fastän de hvila gömda i den moderliga jorden. »De sofva», säga oss vallmoknopparne, som pryda ingången till denna grafgård.

Af grafvarna äro många betecknade medels stämningsfulla, vackra stenvårdar. Här hvila bortgångna medlemmar af flera bekanta familjer, såsom Adlercreutz, Florin, Carpelan, Gripenberg, Hedberg, Frenckell, Swertschkoff, Sederholm, Christiersson, de la Chapelle, Forsman, Helsingius med flera. Särskildt må här nämnas bland dem, som slumra dödens sömn på Lojo kyrkogård: den 85-årige landshöfdingen *G. W. Conradi* † 1846; krigaren från 1788—1790, öfverstelöjtnanten *F. W. Lagerborg*, död 1821 på Wohls, fader till den bekante Uleåborgska guvernören Robert Wilhelm Lagerborg; vidare en annan krigare från sagde fälttåg och som äfven deltog i kriget 1808—1809, sekundchefen för f. d. Nylands dragonkår *G. F. von Wright*, som afled 1811 på Hiitis, samt slutligen kyrkoherden, prosten *A. Lauræus* († 1832), fader till en af Finlands förste verkliga konstnålar Alexander Lauræus.

Bihang.

Till tjänst för läsare och framtida forskare, hvilka hysa särskildt intresse för ämnet, bifogas här en förteckning på af utgifvaren kända tidningsuppsatser och andra i tryck offentliggjorda eller i officiella skrifter tillgängliga uttalanden om konsthistoriska minnen i Lojo och Hattula kyrkor äfvensom på reproducerade afbildningar af desamma.

Elias Brenner: *Vapen i Finlands kyrkor* (äfven i Lojo och Hattula). Från 1671 och 1672. Publicerade 1882 af R. Hausen i arbetet: *Afbildningar af vapensköldar, fordom uppsatta i Finlands kyrkor*.

A. A. von Stiernman sammanställde i handskrift de anteckningar rörande fornminnen i Finlands kyrkor, hvilka i anledning af Åbo domkapitels cirkulär af den 31 Januari 1749 till Finlands presterskap inlemnats. Kanslirådet von Stiernmans handskrift, förvarad i Upsala universitets bibliotek, utgafs 1882 i tryck af R. Hausen i 38:de häftet af »Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk.» Lojo och Hattula beröras i dessa anteckningar.

Paavo Salonius. *Kertomus kielimurteen tutkimusta varten kesällä v. 1869 tehdyltä matkoiltani Kiskon, Karjalohjan, Lohjan, Wihdin ja Nurmijärven pitäjässä*. Berättelsen, hvori Lojo kyrka beröres, finnes tryckt i »Suomi. Toinen jakso. X.»

R. Hausen: *Anteckningar gjorda under en antiqvarisk forskningsresa sommaren 1870 i Westra Nyland*. Helsingfors 1872. — En kort uppsats benämnd: Lojo kyrka ingår i detta häfte på sidorna 21—26. Till uppsatsen höra 4 illustrationer,

nämligen kopia af inskriften på Lojo kyrkklocka från år 1594 samt afbildningar efter fotografier af kalkmålningarne: »S:t Laurentii martyrdöd»; »Djeflagästabud»; äfvensom ett af madonnans underverk (på vestra kappan af fjerde hvalfvet i södra skeppet). — Herr Hausen fotograferade år 1870 dessutom alla öfriga, då synliga målningar i Lojo kyrka, hvilken dyrbara samling af inalles 45 lyckade afbildningar år 1895 förärades af honom till Statens historiska museum.

E. Nervander (dels signerade, dels osignerade tidningsuppsatser):

1. *Sommarresor i Finland*. Bref från en konsthistorisk expedition. Lojo kyrka och dess kalkmålningar omtalades i det första och andra brefvet. Se n:o 149 och följande af »Hufvudstadsbladet» för år 1885.
2. *Nyupptäckta medeltidsmålningar i Lojo kyrka*. I numrorna 164 och 166 af tidningen »Finland» för år 1886.
3. *Käynti Lohjan kirkossa kesällä v. 1886*. I numrorna 165, 166, 172 och 173 af »Uusi Suometar» för år 1886.
4. *Kalkmålningar i Lojo kyrka*. I n:o 58 af »Wasabladet» för år 1886.
5. *Nya bidrag till det kyrkliga måleriets historia i Finland under medeltiden*. I numrorna 228 och 229 af »Helsingfors Dagblad» för år 1886.*)
6. *Taidehistoriallisia tutkimuksia Hattulan vanhassa kirkossa*. I numrorna 194 A, 195—197 af »Uusi Suometar» för år 1886.
7. *Medeltidsmålningar i Hattula gamla kyrka*. I numrorna 194—195 af »Finland» för år 1886.
8. *Nya konsthistoriska upptäckter*. Korrespondens från Hattula. I n:o 68 af »Wasabladet» för år 1886.

A. G. L(agus): *Kalkmålningarna i Lojo kyrka*. I n:o 193 och följande af »Nya Pressen» för år 1886.

*) I n:o 232 af »Helsingfors Dagblad» för 1886 ingick dessutom en i skämtsamt stil hållen »*Al-secco krönika*», undertecknad: Al-Fresco. (= E. Nervander).

- E. Nervander: I »Kansan-valistusseuran kalenteri» för år 1887 ingick i finsk öfversättning en för kalendern skriven uppsats, benämnd: »Om medeltids kalkmålningar i finska kyrkor samt om de senaste upptäckterna af sådana bilder»; den berörde äfven Lojo och Hattula kyrkors målningar. Till densamma höra tre illustrationer: det yttre och inre af Hattula kyrkor samt »Evas skapelse», alla i träsnitt efter teckningar af A. Reinholm.
- E. Nervander: I. Till Arkeologiska kommissionen afgifven berättelse öfver en i Juli och Augusti 1886 företagen konsthistorisk undersökning af *Hattula* sockens gamla kyrka. (Handskrift).
- II. Till Arkeologiska kommissionen afgifven berättelse öfver en i Juni och Juli 1886 företagen konsthistorisk undersökning af *Lojo* kyrka. (Handskrift).
- E. Nervander. *Den kyrkliga konsten i Finland under medeltiden. I. II.* Helsingfors 1886 och 1887. Lojo och Hattula kyrkor berördes på flera ställen i dessa häften; i det andra meddelades i träsnitt »S:t Laurentii martyrdöd», från Lojo kyrka, efter R. Hausen, samt »Evas skapelse», från Hattula kyrka, efter A. Reinholm.
- I Arkeologiska kommissionens arkiv förvaras en mängd handlingar rörande Lojo kyrka, i synnerhet beträffande restaureringen af dess målningar 1886 och 1889, hvilka handlingar i denna skrift blifvit begagnade som källor.
- Elie! Aspelin: *Suomalaisen taiteen historia pääpiirteissään.* Helsinki 1891. — Lojo och Hattula kalkmålningar omnämnas på sidorna 20—21; i träsnitt meddelas bilden af jungfru Maria på väggmålningen: »Yttersta domen.» — Dessutom: en interiör från Hattula kyrka; »Kristus på korset» från 1200: talet samt blomsterornament från 1300:talet, alla efter teckningar och kalkeringar af A. Reinholm.
-

Anmärkningar.

Sid. 23. Ämnet möjligen hemtadt o. s. v. Underskriften till denna bild är endast: *Hezekiel 36. 25—26* (?)

Sid. 37. *Okänd biskop*. Författaren hänvisar till en i numrorna 3—4 af »Finskt museum» för 1896 införd artikel: »Till hvil-

Biskop Arvid Kurkis vapensköld med en engel såsom sköldbärare.

ken tid höra kalkmålningarna i Raumo, Hattula och Lojo kyrkor?», i hvilken uppsats framkastas en hypotes, att denne »okände biskop» möjligen velat framställa den år 1514 skrinlagde biskop Hemming, som styrde finska kyrkan åren

1339—1366. Det var Hemming, som i Åbo införde mitran och krumstafven, hvarför mitran möjligen kunnat anses såsom lämpligt attribut för detta helgon, som ej behöfde gå martyrdöden till mötes.

I sammanhang härmed meddelas en från sagde uppsats, genom redaktionens af »Finskt museum» tillmötesgående lånad bild af biskop Arvid Kurkis vapensköld med en engel såsom sköldbärare.

